

Glant Tibor

A FORD-KORMÁNY ÉS A SZENT KORONA, 1974–1977*

A Szent Korona amerikai kalandjának történetéből az egyik legérdekesebb, de egyben legkevésbé ismert fejezet a Ford-korszak. Ennek elsődleges oka, a források korlátozott elérhetősége mellett, hogy a Nixont váltó Gerald Ford fél elnöki ciklusát (1974. augusztus 9.–1977. január 20.) a nemzetközi történetírás egyszerűen „közjáték”-nak tekinti, és érdemben nem vizsgálja.¹ Pedig Ford elnöksége számos, a nemzetközi kapcsolatok alakulását is meghatározó eseményt hozott: a helsinki záróokmány aláírását, a Szojuz-Apollo közös űrrepülést és a távol-keleti régió két nagy konfliktusát: Dél-Vietnam elestét és a *Mayaguez*-ügyet. Az amerikai belpolitikában valahogy le kellett zárni a Watergate-botrányt és dönteni kellett Nixon esetleges felelősségre vonásáról. 1976-ban ünnepelte az ország 200. születésnapját és megjelent a színen Ronald Reagan kaliforniai kormányzó is, republikánus trónkövetelőként. A továbbiakban ebben a tágabb összefüggésrendszerben helyezzük el az amerikai–magyar kapcsolatok alakulását és a Szent Korona esetleges visszaszolgáltatásának kérését, elsősorban a Ford Elnöki Könyvtárban fellelhető dokumentumok segítségével. A tanulmány végén a legfontosabb dokumentumokból szemelvényeket is közlünk.

A politikai háttér

A Watergate-botrányba belebukott Richard M. Nixon elnököt alelnöke, Gerald R. Ford váltotta 1974. augusztus 9-én. [Az esemény érdekessége, hogy Fordot az előző választásokon nem alelnöknek választották meg, csak alsóházi képviselőnek. Nixon alelnöke, Spiro T. Agnew volt, aki korrupciós botránya miatt kénytelen volt lemondani 1973 októberében, és Fordot — a 25. alkotmánymódosítás alapján — a Kongresszus emelte az alelnöki posztra.] Soha elnök kisebb felhatalmazással nem lépett még hivatalba az Egyesült Államokban. Beik-

* A jelen tanulmány kutatását és megírását a Soros Alapítvány egyéni kutatói ösztöndíja (1997), a TÁMOP-4-2.2/B-10/1-2010-0024 pályázata (Új Széchenyi Terv, 2011–13) és a STAIR-Atlantis kölcsönös együttműködési program (Debrecen-Krakkkó-Grand Valley State University, Grand Rapids, USA, 2013) tette lehetővé.

¹ A teljesség igénye nélkül: *Joan Hoff*: A Faustian Foreign Policy from Woodrow Wilson to George W. Bush. *Dreams of Perfectibility*. Cambridge és New York 2008. 129–31. *Walter LaFeber*: *The American Age. U.S. Foreign Policy at Home and Abroad, 1750 to the Present*. 2. kiad. New York és London 1994. 670–75. A legfrissebb Ford-életrajz: *James Cannon*: *Gerald R. Ford. An Honorable Life*. Ann Arbor, MI 2013.

tatási beszédében Ford ennek megfelelően a következőket mondta: „Engem önök nem választottak meg titkos szavazással, de nem is titkos alku útján kerültem hatalomra. Nem szálltam ringbe sem az elnöki, sem az alelnöki posztért. Nem támogatom pártérdekeket. Amikor ezt a nehéz munkát megkezdem, nem vagyok adósa egyetlen férfinak sem, és csak egyetlen nőnek, feleségemnek, Betty-nek ... Amerikai honfitársaim, hosszú nemzeti rémálmunk végéhez ért... Alkotmányunk működik; nagyszerű köztársaságunkban a törvények, és nem egyes emberek uralkodnak. De létezik egy felsőbb hatalom is, nevezük azt bárhogyan, mely nemcsak igazságosságot, hanem szeretetet, nemcsak igazságtételt, hanem megbocsátást is hirdet.”²

Egy hónappal később Ford elnök televíziós beszédében jelentette be, hogy elnöki kegyelmet ad (az elnöki hivatalával visszaélő, nyilvánvalóan súlyos törvénysértéseket elkövetett) Nixonnak.³ Az óriási vitát kiváltó nyilatkozat sokak számára azt jelezte, hogy Ford érkezése nem hozott érdemi változást a Fehér Házban. Ezt a nézetet látszott igazolni a külügyi vezetés személyi összetétele is, hiszen Kissinger maradt a külügyminiszter és a nemzetbiztonsági tanácsadó is. Előbbi posztját egészen az 1977. évi kormányváltásig megőrizte, utóbbi posztján 1975 novemberében váltotta őt Brent Scowcroft, a légierő nyugalmazott altábornagya, aki korábban Nixon katonai főtanácsadója és Kissinger helyettese volt (a nemzetbiztonság élén).⁴ Amerikai–magyar viszonylatban azonban, ahogyan azt majd látni fogjuk, jelentős személyi változás történt.

A Nixon-Kissinger duó által kialakított és működtetett külügyi vezetés egyensúlya az elnök bukásával felborult. A Joan Hoff Wilson által „nixingerizmus”-nak nevezett, Nixon és Kissinger ambícióit érdekes egyensúlyban tartó politika⁵ Ford idején a külügyet és nemzetbiztonságot továbbra is egy kézben tartó Kissinger irányába tolódott el. A rendkívül ismert és tapasztalt Kissingerrel szemben a képviselőházból érkező Fordnak semmiféle tapasztalata nem volt a nemzetközi kapcsolatok terén. Ráadásul Ford számos, folyamatban lévő nagypolitikai esemény közepén találta magát: a helsinki záróokmány aláírása (1975. augusztus 1.) az enyhülési folyamat diplomáciai megkoronázása volt, s ugyanezt szimbolizálta a közös Szovjuz-Apolló űrrepülés is (1975. július 15–17.). Ezzel párhuzamosan akut nemzetközi konfliktus maradt Vietnam, hiszen az 1973-ban megkötött fegyverszüneti egyezmény (és az ekkor létrehozott ellenőrzőbizottság) csupán elodázta az ország egyesítését és a kommunista Észak-Vietnam győzelmét, melynek végére Saigon elfoglalása tett pontot, 1975. április 30-án. Alig két héttel később, 1975. május 12-én a kambodzsai Vörös Khmer egyik gyorsnaszádja elfoglalt egy amerikai teherhajót, a *Mayaguez*-t és a le-

² A beszéd teljes szövege elérhető eredetiben, az elnök kézírásos bejegyzéseivel a Ford Elnöki Könyvtár honlapján: <http://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0122/1252055.pdf>, 2013. június 5.

³ A beszéd teljes szövege elérhető eredetiben, az elnök kézírásos bejegyzéseivel a Ford Elnöki Könyvtár honlapján: <http://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0122/1252066.pdf>, 2013. június 5.

⁴ A Nemzetbiztonsági Hivatal átfogó történetét és a kinevezéseket ld. a Fehér Ház honlapján: <http://web.archive.org/web/20080306081817/http://www.whitehouse.gov/nsc/history.html#ford>, 2013. június 5.

⁵ *Joan Hoff-Wilson: „Nixingerism,” NATO, and Detente. Diplomatic History 13. (1989: 4. sz.) 501–25.*

génységet túszul ejtette. Három nappal később Ford elnök katonai és diplomácia eszközökkel kényszerítette ki a legénység szabadon bocsátását és a hajó visszaszolgáltatását. Vietnamhoz hasonlóan megoldásra várt a közel-keleti probléma is, hiszen az 1973. évi jóm kippuri háborút követően érvénybe lépett olajembargó egészen az 1980. évi elnökválasztásig komoly gazdasági kihívásokat jelentett az Egyesült Államok számára. Afrikában (Angola) és Latin-Amerikában (Chile) szintén forrt a levegő.⁶

A Watergate-botrány és a Nixonnak adott elnöki kegyelem körül kialakult heves viták közepette lefolytatott 1974. évi időközi kongresszusi választásokon a demokraták 4 szenátusi helyet szerzetek a republikánusok rovására (így a felállítás 61–38 lett, 1 független szenátorral) és 49 képviselőházi helyet hódítottak el, s ezzel kétharmados többségre tettek szert az alsóházban. Így az 1976. évi választás nagy kérdése az volt, hogy elég volt-e két év a Republikánus Párt megtépázott tekintélyének helyreállítására: vissza tudják-e szerezni a kongresszusi többséget legalább az egyik házban, és tud-e Watergate után republikánus elnökjelölt győzni. Ez a választási kampány alapvetően meghatározta az 1976. évi eseményeket a nemzetközi kapcsolatok terén (így amerikai–magyar viszonylatban) is. A végeredmény közismert: az ismeretlenségével és politikai kívülállóságával kampányoló Jimmy Carter a szavazatok 50%-ával és az elektori kollégium kis többségével (297–240) megszerezte az elnöki posztot, miközben a Szenátusban maradt a korábbi felállítás, a Képviselőházban pedig a demokraták egy további helyet szereztek.⁷ A republikánusok vereségét azonban nem elsősorban a választók büntető szándéka, hanem a párt megosztottsága okozta.

Az 1976. év a bicentenárius éve is volt: ekkor ünnepelte az Újvilág szuperhatalma a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetésének 200. évfordulóját. Az ünnepség a nemzet egységét volt hivatott megtestesíteni, miközben a két nagy párton belül élet-halál harc dúlt az elnökjelöltségért. A demokratáknál tucatnyi jelölt szállt ringbe, miközben a másik oldalon Ronald Reagan hívta ki a hivatalban lévő elnököt. A republikánus táboron belüli viszály különösen durva hangvételű és látványos konfrontáció volt,⁸ s részben ez magyaráz(hat)ja Ford nagy nyilvánosságot kapott politikai-retorikai hibáit is. Az 1976. október 6-án közvetített második televíziós vitában Ford azt találta mondani, hogy „Kelet-Európa nem áll szovjet fennhatóság alatt és nem is fog, amíg a Ford-kormány hivatalban van.”⁹ Az óriási közfelháborodást kiváltó félmondat el is fordította a kelet-európai szavazók egy részét a Republikánus Párttól. Egy későbbi Fehér

⁶ A részleteket ld. az 1. jegyzetben idézett feldolgozásokban.

⁷ A választások részletes leírását ld. a wikipedia vonatkozó oldalain. A forrás alapvetően közismerten megbízhatatlan, de itt olvashatjuk az 1974. évi időközi és az 1976. évi általános választások legjobb összefoglalását.

⁸ Cannon, J.: Gerald R. Ford i. m. 386–423. A Ford-csapat nyilvánvalóan a mai napig neheztel Reagan kampányának hangvétele miatt, s ez világosan látszik a Ford Elnöki Múzeum (Grand Rapids) kiállítási anyagában is. Érdekességként: ez az egyetlen elnöki könyvtár és múzeum, amely két külön helyen van. Grand Rapids és Ann Arbor között kb. 200 km a távolság.

⁹ A teljes vita megtekinthető a youtube-on: <http://www.youtube.com/watch?v=TjHjU0Eu26Y>, 2013. június 5.

Házbeli vita során Carter egyik nemzetbiztonsági tanácsadója egyenesen azt állította, hogy ha ez a szavazótábor csak 20%-ban másként szavazott volna, akkor Ford elnök maradt volna.¹⁰ Az amerikai történetírás Ford félmondatát elszólásnak tekinti, pedig az nem egyedi eset volt, hanem sorozatban, rövid időn belül a harmadik ilyen nyilatkozat. Ezek elemzésére a jelen tanulmány végén térünk ki. Elsőként tekintsük át a Nixon–Ford korszak kelet-európai és magyar politikáját.

Az 1950-es években harcos antikommunista Nixon 1968. évi megválasztását követően paradigmaváltást hozott a kelet-nyugati kapcsolatokban. A Nixon–Kissinger páros tulajdonképpen felkarolta a német külügyminiszter majd kancellár Willy Brandt által 1966-ban elindított enyhülési politikát, melynek központi eleme a hidegháborús szekértáborokon átnyúló, kétoldalú tárgyalások beindítása volt. Ahogyan a brandti NSZK elismerte az NDK-t és kétoldalú kereskedelmi szerződéseket kötött a szovjet tábor egyes országaival, úgy Nixon is nyitott ebbe az irányba, de tette ezt egyedi megfontolásoktól vezetve. Nixon természetesen nem adta fel a hidegháborút, de megértette, hogy az amerikaiak „csendes többség”-e által túlzottan is eseménydúsnak tekintett 1960-as évek után másra van szükség. A nagy nyilvánosságot kapott nemzetközi tárgyalások (pl. pekingi és moszkvai útjai 1972-ben) részben csitították a hidegháborús félelmeket, részben egy nagyobb, az „oszd meg és uralkodj” elven alapuló stratégia részét képezték. Ezt a politikát Nixon már 1969-ben elindította, de csak 1970-ben hirdette meg nyilvánosan.¹¹ Az amerikai elnök célja nemcsak a (leginkább csak vélt) szovjet–kínai egység megbontása volt, hanem a szovjetek kelet-európai birodalmának megingatása is. Másképpen megfogalmazva: Nixon és Kissinger célja a kommunista tábor egységének megbontása volt, s ettől két eredményt reméltek. Egyfelől arra számítottak, hogy a szovjet–kínai bizalmatlanság szításával legalább az egyik féltől segítséget kaphatnak a megnyerhetetlen vietnami konfliktusból a lehető legkisebb presztízsveszteséggel történő kivonulásra, másfelől csökkenthetik az atomháborús veszélyt, amely az 1962. évi kubai rakétaválság után mindenki agyában ott motoszkált. Az új, „oszd meg és uralkodj” politika kulcseleme az „árukapcsolás” (linkage) volt: a kétoldalú tárgyalásokat minden esetben úgy bonyolították le, hogy összekapcsoltak, gyakorlatilag egyszerre tárgyaltak olyan kérdéseket, melyek az egyik vagy másik fél számára kiemelten, de nem egyformán fontosak voltak.¹² Az amerikai–magyar kapcsolatok normalizálást (1969–78) ebben a kontextusban érthetjük csak meg.

¹⁰ Jimmy Carter Presidential Library (JCPL): White House Central File: CO-30: JL-15: EXE: 1: Tarnoff Brzezinskihez: „Return of the Crown of St. Stephen: Preliminary Reactions of Hungarian-Americans”; JCPL: Chief of Staff: 34. doboz: John Gorman Hamilton Jordanhoz: „The importance of East-European votes in the various states”. Idézi: *Glant Tibor*: A Szent Korona amerikai kalandja, 1945–1978. Debrecen 1997. 72. és 100.

¹¹ *Richard M. Nixon*: U.S. Foreign Policy for the 1970's. A New Strategy for Peace. Washington, D. C. 1970. 138–40.

¹² *LaFeber, W.*: The American Age i. m. 633–74. *Glant T.*: Szent Korona i. m. 51–59.

Az amerikai–magyar kapcsolatok keretei

Közismert, hogy az amerikai–magyar kapcsolatok mélypontját az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc eredményezte. A Kádár-rezsim Washington és a „horthyfasiszták”-at vádolta (alaptalanul) a „demokratikus államrend megdöntésének erőszakos kísérleté”-vel, míg a Fehér Ház a forradalom vérbe fojtását és részben fiatalkorú forradalmárok kivégzését róttta fel (joggal) Budapestnek és Moszkvának. 1956 és 1966 között a kétoldalú kapcsolatok a létező legalacsonyabb, ideiglenes ügyvivői szinten voltak, s egy interjúban Nagy János volt külügyminiszter-helyettes és washingtoni nagykövet félig tréfálkozva jegyezte meg, hogy csak az amerikai követségre menekülő Mindszentynek köszönhetjük, hogy az amerikaiak nem szakították meg velünk a diplomáciai kapcsolatokat.¹³ A nyugati legitimációjáért küzdő Kádár-rezsim már 1962-ben megkereste Washington, de a Fehér Ház válasza egyértelmű volt: amíg nincs amnesztia, nincs tárgyalás sem. Az 1963. évi „általános” (valójában több száz forradalmárt börtönben hagyó) amnesztia így legalább annyira Washington irányába tett gesztusnak tűnik, mint a kádári konszolidáció kezdetének. 1964-ben azután Budapest a Vatikánnal is kiegyezett, s ezzel megnyílt az út Kádár számára. 1966-ban, amerikai kezdeményezésre a diplomáciai kapcsolatokat a legalacsonyabb (ideiglenes ügyvivői) szintről a legmagasabbra (nagyköveti) emelték. Washington küldött is nagykövetet Budapestre, ám Kádár kiszemeltje, az addig ügyvivőként dolgozó Radványi János 1967 májusában váratlanul dezerált. Budapest a menet közben (1968 márciusában, távollétében) halálra ítélt Radványi kiadatását követelte, de erre Johnson elnök érthető módon nem volt hajlandó, így az érdemi közeledés ismét megrekedt.¹⁴ Eközben a tárgyalások tovább folytak alacsonyabb (külügyi) szinten, ám mindkét részről a megegyezés igénye nélkül.

Ahogy azt már láttuk, a Kádár-rezsim számára rendkívül fontos volt a kapcsolatok rendezése Washingtonnal, részben legitimációs deficitje, részben gazdasági nehézségei miatt. A magyar gazdaság a 60-as évek közepére komoly válságba jutott, és erre a pártvezetés kétféle választ próbált adni. Egyfelől megpróbálták (abszurd módon, a kör négyesítésével) a tervutasításos gazdaságba a piacgazdaság egyes elemeit bevezetni, másfelől nyugati segítséget (hiteleket) próbáltak szerezni. Utóbbihoz viszont szalonképessé kellett tenni a nyilvános retorikát és a külügyi kart is. Ezért a sajtóból fokozatosan kikoptatták az

¹³ A szerző interjúja Nagy Jánossal, 1997. augusztus 27. Amikor Mindszentyről beszélt, a magno kikapcsolását kérte, de ez klasszikus, több forrásból ismert külügyes „legenda”, ha igaz, ha nem.

¹⁴ Erről a legjobb összefoglalás Borhi László akadémiai doktori értekezésének vonatkozó fejezete: Hadüzenettől rendszerváltásig: az Egyesült Államok és Magyarország, 1941–1991 (akadémiai doktori értekezés, 2010), 143–209. valamint *Uő: Magyar-amerikai kapcsolatok, 1945–1989*. Források. Budapest. 2009, azon belül a monográfia-terjedelmű bevezető tanulmány: 13–221. Az 1957–67 közti időszakról *Magyarics Tamás* írt rendkívül érdekes kandidátusi disszertációt, melynek átdolgozott változata megjelent a Századokban is: *Az Egyesült Államok és Magyarország, 1957–1967. Századok* 130. (1996) 571–612. Kádár és az amerikai viszonyáról Borhi közölt úttörő jelentőségű tanulmányt: *Borhi László: Kádár és az Egyesült Államok. Múltunk* 2012/1–2. sz. 35–74.

50-es évek gyűlölet-retorikájának utolsó elemeit (pl. „fasiszta amerikai geopolitika”) és olyan kádereket kerestek amerikai vonalra, akik megjelenésükben, viselkedésükben és nyelvi kompetenciájukat tekintve is szalonképesnek bizonyultak. Ezzel párhuzamosan, de nyilvánvalóan a magyarországi fejleményektől függetlenül került sor a fentebb ismertetett nixon-i külpolitikai paradigmaváltásra. 1969-ben Budapest félretette valós sérelmeit Radványi kapcsán, Washington pedig négy, közösen kiválasztott, de nem nagypolitikai jelentőségű téma megjelölésével érdemi tárgyalásokba kezdett. Ekkor, ezért és így indult meg az amerikai–magyar kapcsolatok normalizálása.¹⁵

Az amerikai–magyar kapcsolatok normalizálásának történetét a jelen szerző és Borhi László is részletesen bemutatta már. S bár tettük ezt más-más nézőpontból s részben eltérő forrásokra támaszkodva, következtetéseink alapvetően megegyeznek: a normalizálás két szakaszban zajlott és végeredményét tekintve jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország Moszkvától részben független utat járhasson az 1980-as években, a „második hidegháború” korában. A kétoldalú kapcsolatok rendezésének első nagypolitikai kérdése Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek sorsának rendezése volt. Erre 1971. szeptember 28-án, a forradalom 15. évfordulójának előestéjén került sor. Közös megegyezéssel lezárták a vagyoni és konzuli kérdések körüli vitákat, valamint tárgyalni kezdték a tudományos cserekapcsolatok ügyét. Az első kör 1973-ban fejeződött be. Ekkor a nemzetközi és kétoldalú figyelem középpontjában már a helsinki tárgyalások és a vietnami fegyverszünet (magyar részvétellel történő) ellenőrzésének kérdései álltak. Így a kétoldalú viszonyban rendezetlenül maradt kérdések napirendre tűzésére csak az 1970-es évek második felében került sor. Közismert, hogy a Szent Korona visszaszolgáltatásáról és az egymásnak ismét megadott legnagyobb kereskedelmi kedvezményről (MFN) folyó tárgyalásokat a Carter-kormány zárta le és a megállapodásokra 1978-ban került sor. A Korona január 6-án tért haza, az MFN-megállapodást pedig március 17-én írták alá.¹⁶ A kérdés az, hogy ezek a tárgyalások érdemben Helsinki után, tehát még Ford elnöksége idején megkezdődtek-e, vagy a fordulatot az elnökváltás, Carter hivatalba lépése hozta meg. Ez azért is fontos kérdés, mert a magyar külügy már 1976–77 fordulóján úgy érzékelte, hogy Korona-ügyben „valami megmozdult” és Király Béla is határozottan azt állította egy interjú-

¹⁵ Borhi előző jegyzetben idézett munkái mellett ld. még *Glant T.*: Szent Korona i. m. 53–59. és *Uő.*: *Ninety Years of United States – Hungarian Relations*. *Eger Journal of American Studies* XIII. (2012) 163–83, különösen: 174–77. A külügy új káderpolitikájáról ld. a szerző Esztergályos Ferencsel, 1997. június 18-án készített interjóját.

¹⁶ Borhi arra helyezi a hangsúlyt, hogy az amerikaiak elsősorban a térség stabilitását helyezték előtérbe, én ezt inkább a nyolcvanas évek kapcsán gondolom helytállótnak. Véleményem szerint az itt is ismertetett „oszd meg és uralkodj” politika kapcsán Nixontól Carterig mindenki tisztában volt azaz, hogy ez destabilizálás is, és nem érzem a kommunistaellenesség feladását. Ezek hangsúlybeli különbségek, az általunk használt forrásbázis hasonló. A részleteket ld. a 14. és 15. jegyzetben, fent. A vagyoni egyezményről ld. *Balogh Máté Gergely*: *The Road to the Hungarian-American Claims Settlement – Hungarian-American Relations after 1956 and the Claims Settlement of 1973 between Hungary and the United States of America*. Saarbrücken 2009. és *Honvári János*: *Pénzügyi és vagyoni tárgyalások és egyezmények Magyarország és az Egyesült Államok között, 1945–1978*. Századok 143. (2009) 37–82.

ban, hogy őt a Szent Korona visszaszolgáltatásával kapcsolatban még Ford elnöksége idején kereste meg az amerikai külügy első ízben.¹⁷

A Szent Korona ügye

A Szent Korona a háború utolsó napjaiban került amerikai kézre a mai Ausztria (az akkori Harmadik Birodalom) területén. Éveken keresztül vándorolt németországi amerikai gyűjtőközpontok között, mígnem 1953-ban titokban az Újvilágba szállították. A mindenkori magyar kormányok hivatalosan és nem hivatalosan kérték a koronázási ékszerek visszaszolgáltatását, de erre egészen 1978-ig nem került sor. A visszatérő amerikai válasz az volt, hogy bár nem hadizsákmánynak, hanem a magyar nemzet tulajdonának tekintik, a kétoldalú kapcsolatok alakulása egyelőre nem teszi lehetővé a kiadást. A Korona mindét fél számára érdekes legitimációs szempontokat vetett fel: ahogyan Szálasi, úgy Kádár is saját hatalmának szimbolikus legitimációját vélte felfedezni a Szent Korona birtoklásában, miközben Washington nem akarta felvállalni a nyilvánvaló konfliktust az emigrációval, amely azonnal bekövetkezett volna, ha a koronázási ékszereket kiadják egy szovjet bábkormánynak. Egy ilyen konfliktust pedig egyetlen elnök sem engedhetett meg magának, ahogyan azt Ford elnök az 1976. évi választás kapcsán meg is tapasztalhatta.

A Szent Korona tipikusan és vitathatatlanul kétoldalú kérdés volt. Ha a Kádár-rezsim fenn akarta tartani (sosemvolt) külpolitikai önállóságának látogatását, nem engedhette, hogy ebbe bárki, akár Moszkva is beleszóljon. Ugyanakkor a Korona potenciális veszélyforrás is volt: felszíthatta a nemzeti öntudatot és (vélt vagy valós területi revíziós) konfliktust szülhetett a trianoni döntés haszonélvezői és Budapest között, miközben az utódállamok többsége éppen szövetségesünk volt a Varsói Szerződésben. A Kádár-rezsim rendkívül biztosnak érezhette hatalmát az ország felett, amikor 1975-ben, immár hivatalosan is kérte a koronázási ékszerek kiadását. Washington szemszögéből mindez úgy nézett ki, hogy meg kell próbálni Magyarországot önálló, Moszkvától független lépésekre bírni (mint Romániát), és ennek keretében lehet szó a visszaszolgáltatásról, de csak akkor, ha ez nem fordítja a teljes kelet-európai emigrációt a kormányzat ellen a kétévente esedékes választásokon.¹⁸

A Nixon-korszak árukapcsolási stratégiája majdnem visszafelé sült el amerikai–magyar viszonylatban, ugyanis magyar részről egyre több tárgyalási folyamatba próbálták belevonni a Korona ügyét is. A döntést az odázta el, hogy egyik fél sem vállalhatta fel például egy „Mindszentyt a Koronáért” csere ódiúmat. Így bár a tárgyalások párhuzamosan folytak egészen 1977 végéig, árukapcsolás valóban nem jött, nem jöhetett létre. A kétoldalú kapcsolatok normalizá-

¹⁷ *Glant T.*: Szent Korona i. m. 69.

¹⁸ A szerző interjúja Philip M. Kaiserrel (Carter elnök volt budapesti nagykövetével), Washington, 2001. május 29-én. A revízióra vonatkozó fejtegetés saját érvelésem, nem Kaiser nagykövet úrtól származik, a bekezdésben szereplő többi információ igen. Azt, hogy a Korona kimondottan a kétoldalú kapcsolatok tárgykörébe tartozott, Nagy János is hangsúlyozta fentebb idézett interjúnkban.

lásának első szakasza ugyan 1973-ra lezárult, de a magyar kontingens munkája a vietnami fegyverszünet ellenőrzésében rossz vért szült Budapest és Washington között. A Helsinkire való felkészüléssel párhuzamosan egyfajta adok-kapok alakult ki, melynek keretében a Fehér Ház a fegyverszüneti megállapodás megszégésével és végrehajtásának szabotálásával vádolta a magyar kormányt, amely viszont mondvacsinált indokkal kiutasította a Budapesten Kossuth korát kutató Deák István professzort, a Columbia Egyetem Kelet-európai Intézetének igazgatóját.¹⁹ A jóm kippuri háború kapcsán Budapest nyilvánosan kritizálta Izraelt és az őt támogató Washington, ami további rossz vért szült, hiszen eközben Kádárék a COCOM-listán szereplő technológiák átadását és további hiteleket kértek. Ezzel párhuzamosan folyt az amerikai kereskedelmi törvény vitája, s ennek keretében fogadták el a Jackson-Vanik kiegészítést 1974-ben. E szerint az Egyesült Államok csak olyan országgal köthet MFN-megállapodást, amely „liberális kivándorlási politikát folytat,” vagyis nem korlátozza állampolgárainak szabad mozgását, és nem köti azt teljesíthetetlen pénzügyi feltételekhez. Ugyanakkor a Kongresszus hatáskörébe utalta azt a döntést, hogy egyes országokkal szemben ezt a szankciót egy évre felfüggeszse. Mivel az 1974. évi kereskedelmi törvény Jackson-Vanik kiegészítése (mely 1975. január 3-án lépett életbe) nyilvánvalóan a Szovjetuniót célozta, az volt a kérdés, hogy Moszkva elutasító válaszát követően melyik csatlós állam hogyan reagál az új helyzetre. Ezt a konfliktusokkal terhelt, de lassan javuló kétoldalú amerikai–magyar viszonyt helyezte új dimenzióba Watergate és a Nixon–Ford váltás.²⁰

A magyar pártvezetés kísérletet sem tett a Nixon által okozott amerikai alkotmányos válsághelyzet értelmezésére, sőt (szinte hihetetlen módon) azzal nyugtatta magát, hogy Nixon megbuktatása az amerikai szélsőjobboldal műve, mert az elnök túl messzire vitte az enyhülési folyamatot.²¹ Ezért érdekes, hogy az 1974. augusztusában bekövetkezett elnökváltás (melyet, ahogyan fentebb láthattuk, nem követett markáns váltás nemzetbiztonsági-külsügyi vonalon) hogyan befolyásolta a kétoldalú kapcsolatokat.

Ford és a Szent Korona

Gerald R. Ford eseménydús elnöksége idején ritkán került szóba Magyarország a legmagasabb szinten. A Helsinkiben megrendezett Európai Biztonsági

¹⁹ A vietnami vonalról ld: *Szőke Zoltán*: Magyarország és a vietnami háború, 1962–1975. Századok 144. (2010) 47–97. Ugyanerről angolul *Uő*: Delusion or Reality? Secret Hungarian Diplomacy during the Vietnam War. *Journal of Cold War Studies* 12. (2010: 4. sz.) 119–80. A Deák-ügyről Borhi és én is beszámoltunk fentebb idézett munkáinkban. Deák a mai napig nem tudja, miért utasították ki. Elmondása szerint csak annyit mondtak neki, hogy „Tudja azt maga, elvtárs.” *Deák István*: Scandal in Budapest. *The New York Review of Books* Vol. 53, No. 16 (2006. október 19.).

²⁰ Ezt elsőként én írtam meg, később Borhi is erre a következtetésre jutott. A részleteket ld. a 14. és 15. jegyzetben, fent.

²¹ A Watergate-ügy magyar értelmezését ld. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) XIX-J-1-j Külügyminisztérium, Amerikai Egyesült Államok 1973: 18. doboz: 002937–002937/5 és 1974: 18. doboz: 001223–001223/3.

és Együttműködési Értekezletre felkészítő elnöki anyagban található egy felkészítő jegyzet és a négy szóba jöhető magyar tárgyalófél (Kádár, Losonczi, Lázár és Puja) rövid életrajza. A felkészítő feljegyzés szerint az amerikai–magyar kapcsolatok lassan javulnak ugyan, de két fennmaradó kérdésben (MFN és Korona) nem várható megoldás belátható időn belül. A dokumentum a lehetséges témák között említi a Szent Koronát, ezzel a megjegyzéssel: „Szent István koronája, egy magyar történelmi emléktárgy, a II. világháború óta amerikai kézben van. Álláspontunk az, hogy a Korona visszaadásáról addig nem tárgyalunk, amíg a kétoldalú kapcsolataink tovább nem javulnak.” Ha mégis szóba kerülne a dolog, akkor azt kell mondani, hogy „tudomásunk van arról, hogy a Korona mennyire fontos minden magyar számára” és hogy a „visszaadásáról csak a kétoldalú kapcsolatok további javulásának tükrében vagyunk hajlandóak tárgyalni.”²²

Az elnök számára a nemzetbiztonság által összeállított esti összefoglalókban és a déli és esti feljegyzésekben három-három alkalommal, az elnök számára készített napi összefoglalókban pedig összesen 14 alkalommal szerepelt magyar téma. Az 1975. július 28-án kelt napi összefoglalóban arról tájékoztatják az elnököt, hogy McAuliffe nagykövettel való találkozása alkalmából Lázár György hivatalosan kérte a Szent Korona visszaszolgáltatását.²³ Ugyanakkor az 1975. december 8-i összefoglalóban, a McAuliffe–Kádár audiencia kapcsán ugyanerről nincs szó.²⁴ Az 1976. július 27-i esti összefoglalóban szó esik Lékai bíboros amerikai látogatásáról, de megnyugtatóként leszögezik az elnök számára, hogy a Szent Korona ügyét nem fogja felhozni a nyilvánosság előtt.²⁵

Az a tény, hogy az elnök legszűkebb tanácsadói köreiből a Szent Korona ügye két és fél év alatt mindössze három alkalommal szerepelt, arra utal, hogy a döntést valóban a Carter-kormány hozta meg, és hogy az előkészítés terén sem történt érdemi előrelépés: ebben az ügyben tehát tovább élt a „nixongerista” vonal. Ezt támasztja alá a Ford-kormány hivatalos kelet-európai politikája is. A Nixon-korszakban a fontosabb külpolitikai döntéseket nemzetbiztonsági szinten hozták, az ezeket összefoglaló dokumentumokat pedig „nemzetbiztonsági döntésekről készült memorandumok”-nak (National Security Decision

²² Gerald R. Ford Presidential Library (a továbbiakban GRFPL): National Security Adviser Trip Briefing Books and Cables for President Ford, 1974–1976: 10. doboz: dosszié: July 26 - August 4, 1975 – Europe Briefing Book – CSCE Bilateral Book – Volume I (5): itt található az idézett, hatoldalú összefoglaló az amerikai–magyar kapcsolatokról, az idézeteket ld. a 4. oldalon. Ugyanitt a 11. dobozban vannak az életrajzok, de azok nem kutathatóak egyelőre.

²³ Memorandum Kissinger számára, 2 old. GRFPL: National Security Adviser: White House Situation Room Presidential Daily Briefings, 1974–77: 8. doboz: dosszié: Presidential Daily Briefing July 28, 1975.

²⁴ Memorandum Kissinger számára, 3 old. GRFPL: National Security Adviser: White House Situation Room Presidential Daily Briefings, 1974–77: 11. doboz: dosszié: Presidential Daily Briefing December 8, 1975. Ugyanerről a magyar beszámolót közli *Borhi L.*: Magyar-amerikai kapcsolatok i. m.: 90. dokumentum, 670–75.

²⁵ „Evening Report: Europe” 2 old. GRFPL: National Security Adviser: White House Situation Room Evening Reports from the NSC Staff, 1976–77: 1. doboz: dosszié: Evening Reports July 27, 1976.

Memoranda, NSDM) nevezték. A Ford-kormány idején Kelet-Európára a 212. számú memorandum vonatkozott, melyet még Nixon idején alkottak meg 1973-ban. 1975-ben, Helsinki után a külügy felvetette a dokumentum (és ezzel együtt a politika) módosításának kérdését, de azt a nemzetbiztonságiak azzal torpedózták meg, hogy a javaslat a politikai irányvonal teljes revízióját jelenti, és a két ügynökségnek egyeztetnie kellene ez ügyben. Így a kezdeményezés 1975 decemberére elveszett a bürokrácia útvesztőiben, és semmilyen utalást nem találtam arra nézve, hogy 1976-ban újra elővették volna.²⁶ Maga a dokumentum (eredeti és módosított formában is) csak gazdasági kérdésekkel foglalkozik, de nem kapcsolja össze az MFN és a Korona kérdését magyar viszonylatban. Így elmondhatjuk, hogy amerikai részről a Szent Korona ügyét 1973 és 1977 között hivatalosan elfogadott elnöki útmutatás nélkül intézték.

A Szent Korona külügyi szinten azonban mégis terítékre került 1975 szeptemberében, mivel Eugene V. McAuliffe budapesti nagykövet hosszú táviratban összegezte az addigi fejleményeket és konkrét utasításokat kért. Ez azért fontos, mert a Koronával kapcsolatos viták a nagykövet jelentései körül forogtak. Ezért érdemes külön is megvizsgálni, ki volt McAuliffe valójában és milyen súlya volt az összevont külügyi-nemzetbiztonsági irányításban. Ahogy az már a politikai háttér kapcsán jeleztük, a külügyi irányítás terén legfelső vezetői szinten érdemi változás nem történt, amerikai–magyar viszonylatban viszont igen, és ez McAuliffe kinevezése, majd leváltása volt.

Eugene McAuliffe 1918-ban született, 1940-ben végzett Bostonban, majd a hadseregben szolgált. 1948-ban lépett külügyi szolgálatba és vált karrierdiplomatává. Számos fontos posztot töltött be, Nixon idején például a brüsszeli NATO-nagykövet, a második Bush-kormányból jól ismert Donald Rumsfeld helyettese volt. Amikor Nixon lemondott, nagykövetei is ezt tették. A Budapesten szolgáló Richard F. Pedersen esetében ezt Ford elnök nem fogadta el. Pedersen hároméves ciklusa a rá következő év tavaszán járt le, és utódául az elnök McAuliffet nevezte ki, 1975 márciusában. Az új nagykövet súlyát jelzi, hogy Rumsfeld külön, írásban kérte, hogy Kissinger mellett jelen lehessen, amikor Ford és McAuliffe személyesen is találkoznak. Az elnök számára írt felkészítőben az alábbi gondolatokat olvashatjuk a Koronával kapcsolatban: a magyar kormány várhatóan ismételten fel fogja vetni a Szent Korona és a koronázási ékszerek ügyét, ezért az elnök jelezze McAuliffe felé, hogy tisztában van a problémával. A Korona visszaadása a magyaroknak nagyon fontos, de erre csak a kétoldalú kapcsolatok további javulása esetén kerülhet sor: „Reméljük, hogy politikai kapcsolataink tovább javulnak és módunkban áll majd ezzel a nagyobb horderejű kérdéssel is foglalkozni a jövőben.”²⁷ McAuliffe 1975. április 28-án

²⁶ Az NSDM 212 módosításával kapcsolatos levelezést ld. GRFPL National Security Adviser: NSC Europe, Canada, and Oceanic Affairs Staff: Files 1974–1977: 47. doboz: dosszié: Eastern Europe 1975 WH. Az eredetiről ld. *Borhi L.*: Magyar-amerikai kapcsolatok i. m.: 82. dokumentum: 632–34. Az eredeti, kétoldalas dokumentum elérhető a Nixon Elnöki Könyvtár honlapján az NSDM listából: http://nixon.archives.gov/virtuallibrary/documents/nsdm/nsdm_212.pdf, 2013. június 5.

²⁷ Kissinger memorandumja Ford számára, dátum nélkül, 2 old. mellékletekkel: benne hivatalos sajtóközlemény, McAuliffe életrajza és Rumsfeld kérése írásban: GRFPL: National Security Adviser: Presidential Country Files for Europe and Canada: 7. doboz: dosszié: Hungary (1).

adta át megbízólevelét, és Lázár György miniszterelnök azonnal felvetette a Korona visszaadásának kérdését. Ezt a kérést július 16-án hivatalosan is megismételte. Ennek megfelelően McAuliffe hosszú táviratban elemezte a problémát az amerikai külügy számára. Az 1975. szeptember 25-én kelt, 3098. számú táviratban a budapesti nagykövet azt javasolja, hogy a külügy gondolja át a helyzetet és alakítson ki hivatalos álláspontot a kérdésben. Külön hangsúlyozta, hogy mivel a magyar kommunista vezetés fontos legitimációs kérdésnek tekinti a Korona fizikai birtoklását, el kell döntenie, hogy vissza akarják-e adni a koronázási ékszereket, és ha igen, annak vannak-e konkrét feltételei, valamint, hogy azokat kívánják-e világosan közölni a magyar féllel.²⁸ McAuliffe kérését a külügy azonban „agyonhallgatta.” A nagykövet 1976. március 11-én felmentését kérte, hiszen Ford elnök az újonnan kinevezett Rumsfeld védelmi miniszter helyettesének jelölte, nyilvánvalóan utóbbi kérésére. McAuliffe április 15-én hagyta el Budapestet és 27-én személyesen is találkozott Scowcrofttal. A még alig egy éve hivatalban lévő nemzetbiztonsági tanácsadó számára írt felkészítő anyagban a következőket olvashatjuk: „Amerikai–magyar viszonylatban továbbra is gondot okoznak az olyan ügyek, mint Szent István Koronája és az MFN-megállapodás hiánya. Nem sokkal Budapestre érkezése után McAuliffe futott egy kört Washingtonnal a Korona visszaadásának ügyében, de kezdeményezése elhalt. MFN-ügyben Magyarország a Szovjetunió vonalát követi, mondva, hogy nem fogad el beavatkozást Magyarország belügyeibe (i.e. Jackson-Vanik).”²⁹

Eugene McAuliffe személyében Washington első ízben küldött nehézsúlyú diplomatát Budapestre. Amikor az új nagykövet szembesült a Szent Korona ügyének valós jelentőségével, azonnal hosszú táviratban kért hivatalos állásfoglalást és konkrét utasítást, ahogyan az nagypolitikai kérdésekben szokás volt. Amit McAuliffe nyilvánvalóan nem értett meg az az volt, hogy kisebb ügyekben nem azért tárgyaltak, hogy megállapodjanak, hanem azért, hogy a nagy nyilvánosság előtt demonstrálják nem feltétlenül őszinte megegyezési szándékukat (ld. pl. a vagyoni jogi megállapodás történetét). Az a tény, hogy az ügy „elhalt”, világosan mutatja, hogy a nemzetbiztonsági akadályozták meg a továbblépést. A Kissinger-Scowcroft vonalon kívülről érkezett McAuliffet feléle buktatták, s visszatért Rumsfeld mellé, ezúttal a védelmi tárcához. Ford utódot már nem nevezett ki, így Philip Kaiser megérkezéséig (1977. augusztus 4.) a budapesti nagykövetség misszióvezető nélkül működött. Ez egyértelműen

²⁸ Ezt a dokumentumot a Ford Elnöki Könyvtár honlapjáról indulva az amerikai nemzeti levéltáron (NARA) és a wikileaks-en keresztül is el lehet érni elektronikus formában. A távirat szövegét a jelen tanulmány végén teljes terjedelmében közöljük: <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=167075&dt=2476&dl=1345> (a NARA honlapján) és http://www.wikileaks.org/plusd/cables/1975BUDAPE03098_b.html, 2013. június 5.

²⁹ A Magyarországon valaha szolgált amerikai diplomaták életrajzi adatait és szolgálati idejét ld. az amerikai külügy honlapján: <http://history.state.gov/departmenthistory/people/chiefofmission/hungary>, 2013. június 5. McAuliffe (és Pedersen) lemondólevelét ld. GRFPL White House Central Files: Subject File: 7. doboz: dosszié: FO 2/CO 61–70/A. A Scowcroft-McAuliffe találkozó felkészítő anyagait ld.: A. Denis Clift memoranduma Scowcroft számára, 1976. április 26., 2 + 3 oldal melléklet az amerikai–magyar kapcsolatok alakulásáról: GRFPL National Security Adviser: NSC Europe, Canada, and Oceanic Affairs Staff: Files 1974–1977: 11. doboz: dosszié: Hungary 1976 (1) WH.

jelezte Magyarország súlyát Washingtonban, hiszen Ford két és félévet felölelő elnöksége idején 1975 márciusa és áprilisa, valamint 1976 áprilisa és 1977 januárja/augusztusa között Budapesten nem állt hivatalosan kinevezett misszióvezető a nagykövetség élén. Ez Ford esetében 30 hónapból 11-et, tehát elnökségének egyharmadát teszi ki.

Mindezt Budapest nem regisztrálta, és a magyar külügy tovább erőtette a Korona ügyét. 1976 májusában, Rogers Morton (korábbi) kereskedelmi miniszter meghívására az Egyesült Államokba érkezett Szekér Gyula miniszterelnök-helyettes, és személyesen is találkozott Ford elnökkel. A május 4-ei találkozó hivatalos amerikai sajtóanyagában az áll, hogy a Szent Koronáról nem beszéltek, ez azonban nem volt igaz. Az amerikai elnök számára készített felkészítő anyagból és utólagos feljegyzésből, valamint Szekér hivatalos jelentéséből egyaránt kiderül, hogy részletekbe menően tárgyaltak a koronázási ékszerek további sorsáról.³⁰ Szekér jelentésében a következőket olvashatjuk: „Kapcsolataink teljes normalizálásának útjában álló problémaként említettem meg az elnöknek a korona és a koronázási ékszerek ügyét. Hangsúlyoztam, hogy ez a magyar nép jogos tulajdona. Röviden vázoltam Magyarország történetét. Kiemeltem azt, hogy történelmi emlékeink szinte teljesen elpusztultak. Szavaimat nagy érdeklődéssel hallgatta, majd kijelentette: Teljes mértékben megértem az álláspontjukt, egy ilyen gazdag múlttal rendelkező ország, mint amilyen az önöké, joggal igényli ezt. Nem vagyok abban a helyzetben, hogy most igent mondjak. Meg fogjuk vizsgálni ezt a kérdést és megfelelő úton visszatérünk rá.” Szekér William E. Simon pénzügyminiszterrel is tárgyalt a kérdéstről. Simon Szekérhez intézett május 12-ei levelében (szóbeli ígéretéhez híven) visszatért a Korona kérdésére. Megállapítja, hogy az „a kétoldalú kapcsolatok további dinamikus fejlődésének függvénye”, majd hozzáteszi: „Mindent el fogok követni, hogy erre mielőbb sor kerüljön.”³¹

A koronázási ékszerek sorsa 1976 decemberében, tehát Ford igen szoros választási veresége után ismét napirendre került. December 7-én Robert „Bud” McFarlane, Ford nemzetbiztonsági különmegbízottja írásban kérte a kelet-európai ügyekért felelős beosztott, A. Denis Clift segítségét az ügyben: „Megint terítéken Szent István Koronája! A jó kereskedelmi miniszter európai útját követő riportja során arra kérte az elnököt, hogy fontolja meg Szent István Koronájának visszaküldését a magyar népnek, egyfajta noblesse oblige gesztusként. Az Elnök megvonta a vállát és azt mondta, hogy megfontolja. Ezt követően megkérte Brentet, hogy írjon számára egy feljegyzést erről a korona-ügyről.”³²

³⁰ Az amerikai háttéranyagokat ld. GRFPL National Security Adviser: NSC Europe, Canada, and Oceanic Affairs Staff: Files 1974–1977: 11. doboz: dosszié: Hungary 1976 (2) WH. Sajtóanyag és feljegyzés a megbeszélésről: 3–3 old. A Ford számára készített felkészítő anyagokat ld. Scowcroft Ford számára, dátum nélkül, 4 + 7 oldal mellékletekkel. GRFPL: National Security Adviser: Presidential Country Files for Europe and Canada: 7. doboz: dosszié: Hungary (3).

³¹ Szekér jelentései és William E. Simon levele megtalálható a MNL OL külügyi anyagában. Ezeket maga Szekér is közzétette a História c. folyóiratban, 2004-ben: A korona hazatérésének előkészítése. Szekér Gyula visszaemlékezése. História 2004/8, 28–31.

³² McFarlane Cliftnek, 1976. December 7., 1 old. GRFPL National Security Adviser: NSC Europe, Canada, and Oceanic Affairs Staff: Files 1974–1977: 11. doboz: dosszié: Hungary 1976 (3) WH.

A feljegyzés első változata már másnap elkészült. A szintén nemzetbiztonsági vonalon dolgozó Robert Gates kísérőlevelében ismételten felhívja McFarlane figyelmét arra, hogy az ellenállás 99%-ban belpolitikai indíttatású, és azt javasolja, hogy ha Ford komolyan fontolóra venné a koronaékszerek kiadását, akkor Scowcroft mondja azt, hogy előbb tárgyalja meg a dolgot tanácsadóival. Zárásként így fogalmaz: „Köztünk szólva, Richardson javaslata olyan éjféli vagy január 19-ei döntés, amely mindenképpen rossz fényt vetne az Elnökre hosszabb távon is. Ha Brent véleményét kérik, szerintem mondja azt, hogy hagyjuk békén az alvó orosz-lánt. Lépjön a következő elnök bele a gulyásba.”³³ Gates aznap formálisabb hangvételű memorandumot küldött Scowcroftnak is, és ehhez mellékelte a nyilvánvalóan Clift által készített feljegyzés kézírással korrekciózott változatát. A szöveg végül ezekkel a módosításokkal kiegészítve került Ford elnök asztalára, december 11-i keltezéssel. A hivatalosan Scowcroft által jegyzett szöveg központi érvelése a legitimitáció körül forog: „Közel ezer éven át [Szent István] Koronáját a magyar nemzeti függetlenség és szabadság szimbólumának, birtoklását a politikai legitimitáció szimbólumának tekintették. ... A magyar kormány arra hivatkozva kéri a koronázási ékszerek visszaadását, hogy azok a magyar kulturális örökség részét képezik. A kommunista kormányzat azonban azért is kéri kiszolgáltatásukat, mert birtoklásuktól legitimitációt remél, és mert — számos emigráns véleménye szerint — hazatérésük a kommunista rendszerrel szembeni ellenállás végét jelenthetné, s elfojtaná a nem kommunista restauráció reményét. Radikálisabb emigránsok szerint könnyen előfordulhat az is, hogy a fenti megfontolások alapján a mostani kormányzat a koronaékszerek megsemmisítése mellett dönt, s teszi ezt arra hivatkozva, hogy azok a halott múltat szimbolizálják.” Az 1976. évi választások során a republikánusokat támogató magyar emigránsok világossá tették, hogy szó sem lehet a Korona kiadásáról, s ezt a külügy is megerősítette, amikor 1975 során a Kongresszus határozatokat fogadott el a koronázás ékszerek visszaszolgáltatása ellen. „Jelenleg ez a hivatalos amerikai álláspont.”³⁴ Így az oroszlan alhatott tovább és Carter elnök lépett bele a gulyásba.

Zárásként: Ford és Kelet-Európa

Ahogy az a politikai háttér felvázolása során, a jelen tanulmány bevezetőjében jeleztük, Ford elnök elszólása a második televíziós vitában nem az egyetlen

³³ Gates McFarlane számára, „Eyes Only” feljegyzés, 1976. december 8., 1 old. GRFPL National Security Adviser: NSC Europe, Canada, and Oceanic Affairs Staff: Files 1974–1977: 11. doboz: dosszié: Hungary 1976 (3) WH. Az eredeti angolban „letting sleeping dogs lie” és „Let the next President face up to the goulash hitting the fan” szerepel. Utóbbi az amerikai „Let he shit hit the fan” szólásra szójáték. Magyarul legközelebbi fordítása: „Más hadd lépjen a lócitromba”. Gates Reagan idején a CIA igazgatója volt, McFarlane pedig nemzetbiztonsági főtanácsadó. Utóbbi az Irán-kontra ügy kapcsán bukott, előbbire nem tudtak rábizonyítani semmit.

³⁴ „Presidential Interest in Crown of St. Stephen” Gates Scowcroftnak, 1976. december 8. 1 + 2 oldal melléklettel. Ugyanítt megtalálható a hivatalosan Scowcroft által jegyzett memorandum végleges szövege is, az idézet onnan származik.

ilyen üzenet volt a Fehér Háztól. 1975 decemberében, Londonban, Kissinger és a külügy főtanácsadója, Helmut Sonnenfeldt 28 amerikai nagykövet társágában vitatta meg a nemzetközi helyzet alakulását. Az ülésről hivatalos jegyzőkönyv nem készült, de az egyes nagykövetek feljegyzései alapján összefoglaló igen. Ezt 1976 februárjában el is juttatták a résztvevőkhöz. A szöveg ebből a körből szivárgott ki a sajtóhoz, és Sonnenfeldt rendkívül kínos helyzetbe került, mert arról beszélt, hogy támogatna egy „állandósult, organikus egységet” a Szovjetunió és Kelet-Európa között. A megbeszéléstől készült feljegyzést két újságíró, Roland Evans és Robert Novak március 22-én leköszölte a *Washington Post*-ban. Ők adták a hidegháború leghevesebben tagadott amerikai politikai kijelentésének a „Sonnenfeldt-doktrína” nevet. A sosemvolt doktrína heves vihart kavart belpolitikai, elsősorban emigráns körökben.³⁵ Hihetetlen, de igaz, a Republikánus Pártnak volt saját „etnikai hagyományörző csoportja” (Ethnic Heritage Groups) minden jelentősebb emigráns közösségben, így Sonnenfeldt félreértelmezett kijelentését a területért felelős Myron Kuropasznak és a Fehér Ház PR-csapatának hosszasan kellett magyaráznia.³⁶

Időrendi sorrendben a második ilyen elszólás volt Ford elnök fentebb idézett félmondata a második televíziós vitában. Ez azért volt rendkívül fontos, mert a republikánusok számára csalódást hozó 1960. évi kampány óta 1976-ban rendeztek először televíziós vitákat. Ford és Carter kampánycsapatái megállapodtak abban, hogy lesz egy belpolitikai, egy külpolitikai és egy szabad témájú, kötetlen vita. Az október 6-ai vita sorrendben a második, témáját tekintve a külpolitikai volt. Erre Fordot nyilvánvalóan profi stáb készítette fel, de a provokatív műsorvezetői kérdésekre adott válaszaiban elbizonytalanodott és elkezdett rögtönözni. Így olyanokat mondott, hogy Jugoszlávia, Románia és Lengyelország valójában „önálló és független nemzetek” és nem állnak szovjet fennhatóság alatt. Carter mosolyogva csapta le a magas labdát: „Szeretném látni, amint Ford úr meggyőzi a lengyel, cseh és magyar származású amerikaiakat, hogy azok az országok nem élnek szovjet megszállás és ellenőrzés alatt, a Vasfüggöny túloldalán.”³⁷ Ford elszólásai a televíziós vitában azt tükrözték, hogy Nixontól kezdve (1970-től) az amerikai külügyi vezetés külön kategóriaként kezelte a jugoszlávokat, lengyeleket és románokat (ahogyan a liberális sajtó is), de soha nem tekintette ezeket az országokat szabadnak. Ez szovjet-kelet-európai kontextusban az „oszd meg és uralkodj” politika alapvetése volt, amit a jól beszélő, de a vitában elbizonytalanodó Ford nem tudott világosan elmagyarázni.

³⁵ A téma legjobb feldolgozása: *Leo Ribuffo: Is Poland a Soviet Satellite? Gerald Ford, the Sonnenfeldt Doctrine, and the Election of 1976.* In *Uő: Right, Center, Left. Essays in American History.* New Brunswick 1992. 189–213. (A tanulmány eredetileg a *Diplomatic History* c. folyóiratban jelent meg 1990 júliusában. Itt az átdolgozott utánközlést idézzük.) Borhi is említi a dolgot, de részben félreértelmezi a történetet és Sonnenfeldtet nemzetbiztonságisként azonosítja: *Magyar-amerikai kapcsolatok* i. m. 148.

³⁶ A Sonnenfeldt Doktrína körüli vihar elcsitítása 1976-ban egész évben folyt: *National Security Adviser NSC Europe, Canada, and Oceanic Affairs Staff: Files, 1974–1977: 47.* doboz: *Eastern Europe 1976* (1) WH-(3) WH és 1976 NSC dossziék, összesen 4 darab.

³⁷ *Ribuffo L.: Is Poland a Soviet Satellite? i. m. 189–90.*

A harmadik eset eddig semmiféle nyilvánosságot nem kapott, de sokat elmond az amerikai politika alakulásáról és preferenciáiról. 1976 augusztusában Leo Cherne, az elnök személyes barátja³⁸ és Frank Horton képviselő³⁹ külön-külön levélben kereste meg az elnököt, hogy vállaljon szerepet a magyar forradalom 20. évfordulójára, a Szabadságharcos Világszövetség által szervezett rendezvényen. A külügy és a nemzetbiztonság azonnal vétót emelt, de az elnök ragaszkodott ahhoz, hogy fogadja a szövetség vezetőit. A vita október 15–18. között (tehát a második televíziós vita után) volt a legélesebb, és ez az egyetlen olyan eset, amikor magyar ügyben Ford felülbírálta tanácsadóit. Mivel az október 21-ére tervezett találkozót nem tudták megakadályozni, Scowcroft és csapata a sajtónak is szánt, hivatalos elnöki nyilatkozatból kihúzta a forradalomra tett utalást. Az első tervezetben még ez állt: „Inspirációt jelent számunkra az önök nehéz időkben mutatott hősiessége és kitartása. Hősies felkelésük 20. évfordulójának megünneplése alkalmából büszkeségünket fejezzük ki azokért az állampolgári erényekért, melyekkel önök új hazájukba érkeztek, és azokért a kulturális értékekért, melyek az önök magyar hagyományaira épülnek.” Az október 21-ei találkozóra szánt szöveg jelentős mértékben lerövidült: „Inspirációt jelent számunkra az önök nehéz időkben mutatott hősiessége és kitartása. Büszkeségünket fejezzük ki azokért az állampolgári erényekért, melyekkel önök új hazájukba érkeztek.”⁴⁰

A forradalomra vonatkozó utalás kivétele az elnöki nyilatkozatból nyilvánvaló gesztus volt Budapest felé. A Szent Koronával és az MFN-egyezménnyel kapcsolatos tárgyalások „jegelése” ellenpontjaként ez szabta meg Washington tágabb értelemben vett kelet-európai, szűkebb értelemben vett magyar politikájának kereteit. Ez már nem a hidegháborús, megbélyegző retorika: amerikai részről sem „rab nemzetek”-ről és „a Vasfüggönyön túli fővárosok felszabadítása”-ról van már szó. Az amerikai külügyi vezetés tehát reagált a magyar külügy és média hangvételében beállt pozitív fordulatra. A három, fentebb felidézett 1976. évi eset azt mutatja, hogy az Egyesült Államok valóban kezdte elfogadni, hogy a szovjet tábor belátható időn belül nem fog összeomlani és kezdett a térség stabilitására fókuszálni, bár sem Ford, sem a későbbiekben Carter nem adta fel az „oszd meg és uralkodj” (alapvetően destabilizációs) politikáját. A Korona és az MFN ügye viszont azt mutatja, hogy bármennyire is fontosnak tartották a kelet-nyugati közeledést, a Kádár vezetése alatt álló, és a megszálló szovjet hadsereg által hatalomban tartott báb-kormányt nem tekintették egyenrangú tárgyalópartnernek. Ugyanakkor a ma-

³⁸ GRFPL Myron Kuropas Files, 1976–1977 (Special Assistant for Ethnic Affairs): 12. doboz: dosszié: Hungarian Freedom Fighters Meeting 10/21/76.

³⁹ Horton levele Fordhoz, 1976. július 27. 1 old. GRFPL National Security Adviser: NSC Europe, Canada, and Oceanic Affairs Staff: Files 1974–1977: 11. doboz: dosszié: Hungary 1976 (2) WH.

⁴⁰ A vita dokumentumai az előző két jegyzetben jelzett dossziékban, valamint a nemzetbiztonsági anyagban, a sorban következő dossziében (Hungary 1976 (3) WH) találhatóak. Scowcroft ellenérve (október 15.), hogy a találkozó túlzottan nyílt kiállítás volna a Szabadságharcos Világszövetség mellett, míg Jack Marsh elnöki tanácsadó szerint (október 18.) az elutasítás csak a második televíziós vita körüli diskurzust nyitná meg újra. Emigráns körökben ugyanis az volt az általános nézet, hogy a republikánusok inkább hajlandóak kiállni a forradalom veteránjai mellett, mint a demokraták.

gyar külügy, ahogyan arra McAuliffe már 1975 szeptemberében kiválóan ráérezett, fokozatosan meggyőzte önmagát arról, hogy az amerikaiak hajlandóak továbblépni a két fennmaradó ügyben.⁴¹ A fentebb bemutatott Gates-McFarlane levelezés azonban világosan mutatja, hogy erről szó sem volt, még 1976 decemberében sem, de Budapest önámítása átlendítette a magyar pártvezetést az MFN kapcsán kialakult holtpontra. 1977 áprilisában, tehát az amerikai kormányváltást követően végre aláírták a közel egy évtizede tárgyalás alatt álló kulturális, oktatási, tudományos és műszaki-tudományos együttműködési egyezményt, majd megkezdődtek az érdemi tárgyalások az MFN-megállapodás és a Szent Korona és a koronázási ékszerek visszaszolgáltatása ügyében. Ezt a döntést azonban már az új, Carter-kormány hozta meg, heves vitákat követően.⁴² A normalizálás kiteljesedett: eljutott ameddig eljuthatott a szabad világ vezető hatalma és egy szovjet csatlósállam között.

IRATOK

A Nemzetbiztonsági Tanács irányelvei a kelet-európai országokkal kapcsolatos gazdaságpolitikáról 1973. május 2.

Nemzetbiztonsági döntési memorandum 212

Nemzetközi Gazdaságpolitikai Tanács: döntési memorandum 17

Kapja: a külügyminiszter

Tárgy: A kelet-európai országokkal kapcsolatos gazdaságpolitika

Az Elnök megfontolás tárgyává tette az NSSM 163/CIEPSM 24. sz. tanulmányt,⁴³ és az alábbi általános elveket határozza meg a kelet-európai országokkal folytatandó tárgyalásokra:

A kelet-európai országokra vonatkozóan általában a gazdasági tárgyalások menetét tegyük függővé nemzetközi ügyekben, a számunkra fontos kérdésekben való megfelelő együttműködéstől és a kiemelkedően fontos kétoldalú politikai kérdések rendezésének ügyében mutatott hajlandóságtól.

Az MFN-ben⁴⁴ nem részesülő kelet-európai országokkal folyó gazdasági tárgyalások során MFN-ügyben csak az Elnök engedélyével kötelezhetjük el magunkat. Ez azonban nem gátolhatja a számunkra fontos kereskedelmi és

⁴¹ Ezt Borhi a Magyar-amerikai kapcsolatok c. munkájában számomra 1997-ben még elérhetetlen dokumentumokkal is alátámasztotta. Saját interjúim Puja Frigyessel (1997. augusztus 27.), Nagy Jánossal és Esztergályos Ferencsel kétséget sem hagynak az iránt, hogy valóban ezt hitték.

⁴² A Presidential Directive 21 (1977. szeptember 13.) már Magyarországot is Románia és Jugoszlávia szintjére emelte. Ez az első alkalom, amikor elnöki akarat érhető tetten a Szent Korona visszaszolgáltatásának kérdésében. JCPL: Vertical File: Presidential Directive/NSC-21: Policy toward Eastern Europe. 1977. szeptember 13. 2. A politika elfogadását övező vitákat ld. *Glant T.*: Szent Korona i. m. 75–82.

⁴³ Ez az 1972. március 14-én kelt előkészítő anyag.

⁴⁴ Most Favored Nation: a legnagyobb kereskedelmi egyezmény elve

gazdasági kérdések tárgyalásának számunkra kedvező időben történő megindítását.

PL-480-as hatáskörbe tartozó mezőgazdasági termékek⁴⁵ eladását újabb Kelet-európai országok számára törvényi úton egyelőre nem kezdeményezzük.

Ezen iránymutatáson belül az alábbi konkrét lépések megtételére kerüljön sor:

Fel kell gyorsítani Csehszlovákiával és Bulgáriával a konzuli egyezményről folyó tárgyalásokat, hogy a lehető legteljesebb körű védelmet biztosítsunk amerikai állampolgárok számára az adott országokban.

Továbbra is bátorítani kell Romániát, Magyarországot, Csehszlovákiát és Bulgáriát arra, hogy megkezdjék vagy lezárjuk velük az államosított amerikai tulajdonok és/vagy ki nem fizetett tartozások rendezését. Megfelelő esetben ezt kell előfeltételként szabni az Export-Import Bank szolgáltatásainak engedélyezéséhez.

Kulturális és tudományos csereprogramokról szóló megállapodást kell kezdeményezni Magyarországgal. Ennek lezárását követően ugyanilyen tárgyalásokat kell folytatni előbb Csehszlovákiával, majd később Bulgáriával. Különösen ügyelni kell arra, hogy megfelelő egyensúly jöjjön létre az Egyesült Államok és egyes partnerei között a tervezett tudományos és technikai cserekapcsolatok terén.

Meg kell indítani a kereskedelmi tárgyalásokat Romániával. Amikor ezek befejeződtek, vagy nagymértékben előre haladtak, megkezdődhetnek a tárgyalások Magyarországgal. Ezt követően hasonló ütemezésben kell tárgyalni Csehszlovákiával, majd Bulgáriával. MFN megállapodást is tartalmazó kereskedelmi egyezményt egyetlen országgal sem kötünk, amíg azok az Egyesült Államok felé fennálló, ki nem fizetett tartozásait nem rendezik.

Minél előbb konkrét javaslatot kell tenni a Csehszlovákiával folytatandó pénzügyi tárgyalások tartalmára és ütemezésére, beleértve a fennálló követelések, a lezárt számlák és a csehszlovák aranykincs visszaszolgáltatásának kérdéseit.

Külön javaslatokat kell tenni az NDK-val kapcsolatos kérdésekben, amint annak diplomáciai elismerése megtörténik.

Megfelelő alkalmakkor nyilvánosan is jelezni kell, hogy hajlandóak vagyunk a diplomáciai kapcsolatokat újra felvenni Albániával.

Henry A. Kissinger
*Peter M. Flannigan*⁴⁶

⁴⁵ Ez az Egyesült Államok által fejlődő országoknak nyújtott mezőgazdasági hitelek és szállítások rendszerét szabályozó, 1954. évi 480. sz. törvény. (PL = Public Law). [meg kell adni a törvény elérhetőségét]

⁴⁶ Flannigan elnöki tanácsadó és nemzetközi gazdasági szakértő volt Nixon mellett. Kissinger nemzetbiztonsági főtanácsadó volt. Jellemző a Nixon-kormányon belüli erőviszonyokra, hogy a dokumentum kialakításába be sem vonták William P. Rogers külügyminisztert.

Kapja még:

A pénzügyminiszter
 A védelmi miniszter
 A mezőgazdasági miniszter
 A kereskedelmi miniszter
 A CIA igazgatója
 A kereskedelmi tárgyalásokért felelős különmegbízott
 A Vezérkari Főnökök Egyesített Tanácsának elnöke

Richard M. Nixon Presidential Library, Yorba Linda, CA National Security Council Institutional Files, H-208. doboz; elektronikusan elérhető az alábbi címen: http://nixon.archives.gov/virtuallibrary/documents/nsdm/nsdm_212.pdf]

Részlet a külügyminisztériumi felkészítő anyagból az Egyesült Államok elnöke számára a helsinki értekezletre

Magyarország

Résztvevők

USA: Elnök, Külügyminiszter, Sonnenfeldt tanácsadó, Hartman külügyminiszter-helyettes⁴⁷

Magyarország: Kádár János első titkár (kiejtés: Kah-dar, megszólítás: első titkár úr), Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke, Lázár György miniszterelnök, Puja Frigyes külügyminiszter, és tolmács

Gyorslista

Kétoldalú kapcsolatok: Egyes fontos kérdéseket már rendeztünk (konzuli egyezmény, 1972, vagyoni jogi megállapodás, 1973) és együtt kívánunk dolgozni a magyarokkal további ügyekben, a korábbi együttműködés szellemében.

MFN: A magyarokat nagyon érdekelné egy MFN megállapodás. Ennek kevés az esélye, részben azért, mert Budapest nem hajlandó összekapcsolni az MFN és a kivándorlási politika ügyét. MFN nélkül is arra számítunk, hogy kereskedelmi kapcsolataink tovább fejlődnek.

*MBFR:*⁴⁸ Meg kell értetnünk, hogy a fegyverzetkorlátozás ügye a következő fontos lépés az enyhülési folyamatban. Fejezzük ki sajnálkozásunkat a felett, hogy ebben a kérdésben a keleti országok álláspontja rugalmatlan.

⁴⁷ Helmut Sonnenfeldt (1926–2012) német zsidó család sarja. A család Hitler elől menekült az Egyesült Államokba. 1952-ben lépett külügyi pályára. 1969-től Kissinger jobbkeze a Nemzetbiztonsági Tanácsban. 1974-től a Külügyminisztérium főtanácsadója. Lojalitása miatt „Kissinger Kissingerének” nevezték. Arthur A. Hartman európai és kanadai ügyekért felelős külügyminiszter-helyettes volt 1974 és 1977 között.

⁴⁸ Mutual Balanced Force Reduction: kölcsönös, paritáson alapuló haderőcsökkentés.

CSCE:⁴⁹ Magyarország eddig is a Varsói Szerződés hivatalos vonalát követte ebben a kérdésben és Helsinkiben is így tesz majd. A Második Fázis során a magyarok, gyakran a keletnémetekkel egyetértésben fogalmaztak meg javaslatokat a 3. kosár esetében az információcsere kapcsán, a 2. kosár esetében környezetvédelmi kérdésekben.

Háttér

Őn még nem került kapcsolatba magyar kommunista vezetőkkel. Az eddigi legmagasabb szintű látogatások: Rogers külügyminiszter budapesti útja 1972-ben és Vályi miniszterelnök-helyettes washingtoni útja 1973-ban.

Kétoldalú kapcsolataink lassan de biztosan haladnak előre. Két jelentős kétoldalú probléma van: az MFN és Szent István Koronájának visszaszolgáltatása. Az MFN megadása Magyarország számára egyelőre nincs napirenden, és az 1974. évi kereskedelmi törvény esetleges kongresszusi módosításától függ. Ami a Korona visszaadását illeti, álláspontunk az, hogy erre addig nem kerülhet sor, amíg kétoldalú kapcsolataink tovább nem javulnak. Addig is kisebb horderejű ügyekkel foglalkozunk (tartozások, utazáskorlátozás megszüntetése, konzuli ügyek), ezeket azonban fontosnak tartjuk a további kapcsolatépítés szempontjából.

Konkrét ügyek/Lehetséges tárgyalási témák

Amerikai–magyar kapcsolatok

Kétoldalú kapcsolataink lassan de biztosan javulnak, de a két legfontosabb kérdésben (MFN és Szent István Koronájának visszaszolgáltatása) nem várunk eredményt a közeljövőben. Ezért továbbra is a kisebb horderejű ügyekre (pénzügyi követelések rendezése, az utazáskorlátozás megszüntetése, csatládegyesítés) összpontosítunk, mert ezeket fontosnak tartjuk a további kapcsolatépítés szempontjából.

Lehetséges tárgyalási témák

Örömmel vettünk tudomásul három gazdasági megállapodást: a Pan American légitársaság május vége óta repülhet Budapestre, egyes, eddig ki nem fizetett tartozások rendezésre kerültek ..., és a magyarok törlesztették a harmadik részletet a vagyoni jogi megállapodásnak megfelelően.

Hajlandóak vagyunk önökkel együtt dolgozni más ügyekben is, kapcsolataink javítása érdekében.

Együttérzéssel kezeljük a kettészakított családok ügyét. Értékeljük a magyar fél eddigi együttműködését és reméljük, hogy ilyen ügyekben továbbra is segítőkészek bizonyulnak.

Magyarország, mint kis nemzet számára fontos kérdésekben az Egyesült Államok megértő partner marad.

⁴⁹ Commission on Security and Cooperation in Europe: Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, a Helsinki folyamat kulcsszerve.

Ennek megfelelően mi is elvárjuk, hogy nagyhatalmi szerepünket megértésük és tárgyilagosan kezeljék. Kapcsolataink kedvező alakulását hátráltatja minden olyan, médiában megjelenő kommentár, amely eltorzítva jeleníti meg politikánkat, vagy egyes vezetőink motivációit és tetteit.

MFN

A Magyarországgal kötendő MFN megállapodás ügye mindaddig megoldatlan marad, amíg a kereskedelmi törvény körüli viták a Kongresszusban le nem záródnak. Amikor a magyarok elutasították az MFN és a kivándorlási politika összekapcsolását, szokás szerint a szovjet vonalat követték, mondván, hogy a jelenleg érvényben lévő törvény alapján nem tudnak tárgyalni.

Lehetséges tárgyalási téma

Továbbra is célunk megértetni a törvényhozással, hogy a kereskedelmi törvénykezést fontos volna a jelenleg érvényben lévő korlátozások nélkül végezni.

Szent István Koronája (ha rákérdeznek)

Szent István Koronája, mely egy fontos magyar történelmi emléktárgy, a második világháború vége óta van amerikai kézben. Annak visszaszolgáltatásáról addig nem tárgyalunk, amíg kétoldalú kapcsolataink jelentős mértékben tovább nem javulnak.

Lehetséges tárgyalási témák

Ha rákérdeznek, tudomással bírunk arról, hogy *minden* magyar számára mennyire fontos a Korona.

Erről csak a kapcsolatok további javulása esetén tárgyalunk.

MBFR

Keleti tárgyalófeleink, így a szovjetek is, Bécsben azt várják, hogy a NATO bevonja az atomfegyvereket is a tárgyalásokba, és célzásokat tettek arra nézve, hogy eredményeket lehetne elérni atomfegyverek és/vagy tankok ügyében. Mivel új nyugati tárgyalási elem nem merült fel, a Varsói Szerződés képviselői a július 17-én zárult körben taktikai előnyöket élveztek. A keleti fél a tárgyalások megakadását a nyugatiak rugalmatlanságának tudta be a nyilvánosság előtt, és továbbra is igyekszik saját rugalmasságát igazolni alapvető álláspontjának módosítása nélkül. A keleti tárgyalófél azért is támadta nyugati partnerét, mert az nem hajlandó bevonni a tárgyalásokba a nukleáris és légierőt.

Lehetséges tárgyalási témák

A CSCE lezárást követően fontosnak tartjuk, hogy a keleti fél kompromisszumkészebb legyen, mert a politikai enyhülésnek együtt kell járnia katonai enyhüléssel.

A tárgyalások őszi szakaszában konkrét eredményeket várunk. Azt fogják látni, hogy a nyugati fél hajlandó rugalmasan kezelni a keleti fél számára fontos kérdéseket, ha ez kölcsönös lesz.

SALT

A stratégiai fegyverzetkorlátozási tárgyalások (SALT) 1969 novembere óta folyamatban vannak. Az első fázist az 1972 májusában véglegesített rakéta-elhárító védelmi rendszerek korlátozásáról szóló megállapodás, valamint a támadófegyverek számát korlátozó köztes egyezmény zárta. Az októberi vlagyivosztoki csúcstalálkozón az Egyesült Államok és a Szovjetunió megerősítették szándékukat, hogy 1975-ben újabb megállapodást kötnek az 1985-ig terjedő időszakra. E szerint:

Mindkét fél 2400-ban maximálja stratégiai hordozóinak számát, ebbe beleértve az interkontinentális és tengeralattjáróról indítható rakétákat, valamint a nehézbombázókat is.

Mindkét fél 1320-ban maximálja az olyan interkontinentális és tengeralattjáróról indítható rakéták számát, melyek egyszerre több célpontot is képesek támadni.⁵⁰

Előkészületeket tesznek további stratégiai fegyverzetkorlátozási tárgyalások lefolytatására.

A tárgyalások jelenleg is folynak Genfben. Ezek célja a vlagyivosztoki megállapodások hivatalos formába öntése.

Lehetséges tárgyalási témák

Az Egyesült Államok igen fontosnak tartja a SALT tárgyalásokat, és azok sikeres lezárását a vlagyivosztoki elvek mentén jelentős előrelépésnek tekinti az amerikai-szovjet kapcsolatok, valamint az általános hatalmi egyensúly és biztonság terén.

Reméljük, hogy a megállapodás megkötésére még az idén sor kerül.

CSCE, 1975. július

Gerald R. Ford Presidential Library, Ann Arbor, Mi: National Security Adviser Trip Briefing Books and Cables for President Ford, 1974–1976: 10. doboz: dosszié: July 26 - August 4, 1975 – Europe Briefing Book – CSCE Bilateral Book – Volume I (5)

Eugene V. McAuliffe budapesti nagykövet távirata a külügyminiszternek,
melyben a Szent Koronával kapcsolatos amerikai politika felülvizsgálatát
kezdeményezi
1975. szeptember 25.

Budapest 3098

Küldi: Budapesti Nagykövetség

⁵⁰ MIRV: Multiple Independently Targeted Re-entry Vehicle: olyan rakéta, mely egyszerre több támadófejet tud kilőni több célra.

Kapja: a külügyminiszter, Washington

Titkos

Tárgy: Szent István Koronája: amortizálódó értéktárgy?

Referencia: Budapest 2375 és Szófia 2025 (DEPTO 34)

Összefoglalás

A magyar királyi korona és koronázási ékszerek jelentették és jelentik továbbra is az Egyesült Államok kormánya és a Magyar Népi Demokratikus Köztársaság (!) kormánya közti kapcsolatok kulcsát. Miközben a hidegháború az emlékezet homályába merül és a korábbi időszakok erősen vitatott ügyei elrendeződnek és egyre inkább elvesztik jelentőségüket, az a tény, hogy az Egyesült Államok — három évtized után is — magánál tartja Szent István Koronáját, egyre inkább központi kérdéssé kezd válni, mint az egyetlen lezáratlan ügy.

Az Egyesült Államok ismételt és nyilvánosan kijelentette, hogy a Korona a magyar nemzet tulajdona, és hogy addig tartja magánál, amíg a két kormány közti kétoldalú kapcsolatok jelentős mértékben meg nem javulnak. Ezek a megismételt kijelentések sokakban azt az érzést keltik, hogy az Egyesült Államok végül is nem kívánja visszaszolgáltatni a Koronát. Ezzel ellentétben, másokban az a meggyőződés alakult ki, hogy az Egyesült Államok morális értelemben elkötelezte magát a mellett, hogy valamikor a jövőben visszaadja a Koronát. Az MFN megállapodás hiánya korlátozza a két ország kereskedelmi kapcsolatait, csökkenti Budapest pénzügyi mozgásterét, és Magyarország számára inkább sürgető és fontos kérdés, de a Korona birtoklása az egyedüli és legfontosabb pszicho-politikai kérdés minden magyar számára, éljen bárhol is. Számos budapesti felső vezető vallja, hogy most — a helsinki megállapodások aláírását követően — ennek a keleti országnak ez az egyetlen, rendezetlen hidegháborús ügye bármely nyugati országgal. A Korona visszaszerzése különleges és személyes jelentőséggel bír Kádár János első titkár számára: annak visszatérése a budai várba szimbolizálni fogja külföldiek és az otthon élő magyarok számára, hogy ő és társai a magyar kormányban véglegesen levetették pária státusukat.

Lázár miniszterelnök július 16-ai kérése arra vonatkozóan, hogy az Egyesült Államok szolgáltassa vissza a Koronát (Budapest 2376), valamint Ingersoll külügyminiszter-helyettes napokban véget ért látogatása során, a magyar kormány és az MSZMP felső vezetői részéről megismételt hasonló kérések (Szófia 2025) egyaránt arról győzték meg a nagykövetséget, hogy eljött az ideje annak, hogy a külügy felülvizsgálja a Szent Korona visszatartásával kapcsolatos politikáját, hogy megvizsgálja az amerikai döntéshozók előtt álló lehetőségeket, mérlegelje a lehetséges döntések következményeit, és ezt követően határozza meg amerikai tisztségviselők számára a leghatékonyabb módját annak, hogy kezelni tudják a magyar részről érkező, és a koronázási ékszerek visszaszolgáltatására vonatkozó kéréseket.

Ennek megfelelően, a nagykövetség megtette javaslatát, és a továbbiakban megosztja néhány megfigyelését és a megválaszolásra váró kérdéseit, me-

lyeket a washingtoni politikai elemzők minden bizonnyal részletekbe menően fel kívánnak majd dolgozni munkájuk során. Összefoglalás vége.

Háttér

Harminc év telt el 1945 júniusának eleje óta, amikor a magyar koronaőr-ség tagjai átadták a Koronát, más szent ereklyéket, valamint 40 tonna aranyat az amerikai hadseregnek. Idővel az aranyat és egyes ereklyéket visszaadtuk Magyarországnak, de az 1948. évi kommunista hatalomátvétel, Rákosi sztálinista diktatúrája, az 1956-os forradalom elfojtása a Vörös Hadsereg által és az a mód, ahogyan Kádár János hatalomra került, mély és kitörölhetetlen emléket hagyott az amerikai népből és annak képviselőiben. De ezek az események régen történtek. Az ENSZ közgyűlésében lefolyt heves viták visszhangja is elült már, az 1956–1971-es Mindszenty-közjáték sem mérgezi már a kétoldalú kapcsolatokat,⁵¹ és maga a hercegprímás is lelépett a színpadról.

Magyarország lakosságának több mint negyede 1956 után született. Az országot akkoriban elhagyó 200.000 menekült keserűsége alábbhagyott, és közülük az utóbbi években több ezren vissza is tértek már szülőföldjükre, nyaralni a családjukkal és barátaikkal. Egy egész generációnyi magyar sztálinista halt ki vagy került parkoló pályára, és eközben az amerikai–magyar kapcsolatok lassan, de biztosan javulásnak indultak. A kelet-nyugati kapcsolatok keretei is megváltoztak, s ezt világosan mutatja az a tény, hogy az idén nyáron Helsinkiben megtartott csúcstalálkozón 35 ország vezetője jelent meg.

1975 márciusában az MSZMP XI. kongresszusán Puja Frigyes külügyminiszter hivatalosan és a nagy nyilvánosság előtt jelentette ki, hogy a Korona olyan kérdés, amely komoly problémát jelent Magyarország és az Egyesült Államok kapcsolatában. Júliusban Lázár György miniszterelnök — a nagykövetség legjobb tudomása szerint — első ízben, hivatalosan, ismétlem, hivatalosan is kérte a koronázási ékszerek visszaszolgáltatását, amikor arra kérte McAuliffe nagykövet urat, hogy tájékoztassa washingtoni feletteseit arról, hogy a magyar kormány visszakéri a Koronát. Lázár személyében magyar miniszterelnök első ízben fogalmazta meg ezt a kérést. Ugyanezt Gyenes András, az MSZMP KB titkára, valamint Puja Frigyes külügyminiszter is megismételte Ingersoll külügyminiszter-helyettes 1975 szeptemberének közepén megejtett látogatása során. Harmincévi várákozás után a magyarok a nyilvánosság előtt, magánúton és hivatalosan is világosan jelezték az Egyesült Államok felé, hogy vissza akarják kapni koronaékszereiket.

A magyar kormány korábban, megdöbbentő naivitástól vezetve azt várta az amerikai kormánytól, hogy megtárgyalják a Korona ügyét Mindszenty 1971. szeptemberi távozása, vagy a konzuli egyezmény aláírása (1972. július) után, esetleg a vagyonjogi megállapodást (1973. március) követően.⁵² Rogers külügy-

⁵¹ Az eredetiben: „no longer poisons bilateral relations”: érdemes figyelni a karakteres szóhasználatra. Erre több példát is találhatunk a szövegben.

⁵² Biztosan tudjuk, hogy 1970–1971-ben Kissinger komolyan fontolgatta a Szent Korona visszaszolgáltatást, sőt olyan hírek is felröppentek, talán nem alaptalanul, hogy egy „Mindszentyt a Koronáért” cseréről tárgyaltak. Erről McAuliffe-t nyilvánvalóan nem tájékoztatták kinevezése alkalmával.

miniszter és Dent korábbi kereskedelmi miniszter 1972. évi látogatása tovább szította alaptalan reménykedésüket. Ezt követően jött az 1974. évi kereskedelmi törvény, amely rövidre zárta a magyar reményeket MFN-ügyben, és ezt egészítette ki saját bárdolatlan viselkedésük a vietnami fegyverszüneti bizottságban. Így váltotta az álmokat elkeseredett, komor hangulat.

Ugyanakkor az MFN-epizód megmutatta számukra a Kongresszus erejét, és elkezdték megdolgozni a törvényhozást, elsősorban a Budapestre látogató kongresszusi küldöttségeken keresztül. Ez a kampány két elégtelen, de látványos eredményt hozott: A) a Wilson-delegáció jelentését (egy képviselőházi jelentést „Dél- és Kelet-Európa: Amerika érdekeinek újragondolása” címmel), valamint B) Charles Wilson (Demokrata, TX) kezdeményezését, miszerint a Kongresszus fogadjon el határozatot, s szólítsa fel az elnököt arra, hogy adja vissza a Koronát.

1975 őszén azonban úgy tűnik, hogy a magyar kormány — bár korábban arra utasította új washingtoni nagykövetét, Esztergályos Ferencet, hogy tartsa meg az egyetértés légkörét a Kongresszusban — ismét a végrehajtó hatalmi ág felé fordult, és elsősorban Kissinger külügyminiszter urat vették célba. Ha a nagykövetség tudomására jutott történeteknek csak a fele igaz, akkor a magyarok sikeresen meggyőzték magukat arról, hogy [az 1975 során megtörtént hivatalos és nem hivatalos látogatások] ... háttérben egy washingtoni varázsló, minden bizonnyal Dr. Henry A. Kissinger áll. Ha ezek az események azt jelentik, hogy Budapest hasznot tud húzni Helsinki szelleméből, akkor a magyarok élni kívánnak ezzel a lehetőséggel.

A mérleg másik serpenyőjében azonban az található, hogy a nagykövetség hónapok óta azt hallja magas rangú magyar politikusoktól, hogy ha a csendes diplomácia nem jár eredménnyel, akkor szükség lehet arra, hogy nyíltan felvesse a Korona kérdését. Első lépésként a washingtoni nagykövetség hivatalos, de nem nyilvános jegyzéket ad át az amerikai külügynek. Ha ez a manőver sem veszi rá az amerikai kormányt arra, hogy komoly tárgyalásokat kezdjen a Korona visszaszolgáltatásáról, akkor a magyar kormány megpróbálhatja ezt kikényszeríteni. Esetleg a nyilvánosság elé tárják az egész kérdéskört, vagy Moszkva és más baráti szocialista országok segítségét kérik a magyar demars ügyében. Ha mindez nem jár eredménnyel, akkor az UNESCO elé viszik az ügyet, mert úgy vélik, hogy ez a szervezet inkább Budapesttel, mint Washingtonnal szimpatizálna.

A Koronával kapcsolatos, nyilvánosan megfogalmazott amerikai álláspont ködös volta számunkra hasznos módon bizonytalanságban tartja az itteni hatalmasságokat az ügyben, hogy valójában mit is kell tenniük a kelet-nyugati kapcsolatok javítása terén azért, hogy Washington megfontolja a koronázási ékszerek visszaszolgáltatását. Ez a ködösen megfogalmazott álláspont egyúttal azonban táplálta is a magyarok azon irreális elvárását, miszerint a vagyoni jogi és konzuli megállapodásokat követően Washington erről a kérdéstről is tárgyalni fog. Néhány hitehagyott középszintű magyar vezető már egy éve folyamatosan kétségeit fejezi ki az ügyben, hogy az Egyesült Államok valaha is visszaadja a Koronát. Azt kérdezik, miért törekedne a magyar kormány a kétoldalú kérdé-

sek rendezésére, ha Washington továbbra is síri csendben marad abban az egy ügyben, amely minden magyar számára kiemelkedően fontos volna.

Az amerikai belpolitikát jobban ismerő, és a Koronával kapcsolatos belső problémáinkra érzékenyebb magyar külügyi tisztviselők az elmúlt években a konfrontatív fellépés és az Egyesült Államok lejáratására teendő kísérletek ellen szólaltak fel – és eddig sikerrel érveltek. Azt mondták, hogy Budapest agresszív fellépése csak a hangos, konzervatív amerikai–magyar köröket és azok kongresszusi támogatóit lendítené akcióba. De a magyar kormány és pártvezetés kezdi ezt az előfeltevést megkérdőjelezni. Ráéreztek arra, hogy a Kongresszus számos, részben külpolitikai kérdésben szembeszállt a Fehér Házzal. Azt hallották, hogy megjelent egy új, hidegháború-ellenes elit a Kongresszusban. Az amerikai kongresszusi látogatók körében elért részsikerek egyes magyar vezetőket meggyőzhettek arról is, hogy ügyüket egy még fiatalabb, még inkább velük szimpatizáló amerikai közönség elé tárhatják a siker reményében.

III. A követendő politikára vonatkozó kérdések

A magyar koronázási ékszerek ...végleges elhelyezésének kérdése ügyében alkalmazott politika felülvizsgálata során elsőként az alábbi kérdésekre kell válaszolni:

Az Egyesült Államok kormánya vissza kívánja-e szolgáltatni a Koronát Magyarországnak? Vagy meg kívánja tartani ezeket az értékes műkincseket múzeumi tárgyakként? Amennyiben az amerikai kormánynak az a célja, hogy az utóbbi irányvonalat kövesse, folytatnia kell-e Washingtonnak az időhúzást a magyar kormánnyal szemben, újabb és újabb előfeltételeket szabva, mielőtt „kétoldalú kapcsolataink menetében jelentős javulás áll be”?

A Korona birtoklásával az Egyesült Államok megsért-e bármilyen, az ENSZ-ben vagy más nemzetközi fórumon elfogadott megállapodást? Vonatkozik-e erre bármiféle törvény, amely hazai vagy külföldi nemzeti relikviák birtoklását, visszatartását és megőrzését szabályozza?

Van-e olyan döntés, mely szerint ezeket a magyar kincseket öt vagy tíz évig nem adjuk még vissza? Politikánk része-e, hogy a Koronát addig nem adjuk vissza, amíg Kádár János hatalmon van Budapesten? Amennyiben ez a helyzet, milyen pozitív lépéseket várunk el esetleges utódjától?

Ellenkező esetben: eldöntöttük-e azt, hogy elfogadhatatlan vagy kényelmetlen volna az Egyesült Államok számára, hogy 1985-ben, negyven évvel a második világháború végét követően is birtokolja a királyi koronát? Vagy 2000-ben, kerek 1000 évvel az után, hogy II. Szilveszter pápa a koronát István királynak adta?

Vannak-e világosan meghatározott lépések, amelyeket az amerikai kormány előfeltételként elvár a magyar kormánytól, mielőtt a Koronát visszaadja? Fel tudjuk-e ezeket a feltételeket részben vagy egészben sorolni? Kevésbé korlátozott kivándorlási politika? Minden fennálló magyar tartozás kifizetése majd a Johnson-törvény⁵³ korlátozásainak feloldása? A zárolt számlák feloldásának

⁵³ Ez egy 1934-ben elfogadott törvény, amely kimondja, hogy az Egyesült Államok olyan országnak nem folyósíthat hitelt, amely nem fizeti tartozásait.

rendezése? Engedély egy amerikai kulturális központ megnyitására Budapesten? Az amerikai kormány tulajdonában lévő magyar ingatlanok ügyének kielégítő rendezése? Ezek között mi a fontossági sorrend? Hogyan kell ezeket időzíteni? Ezek a célok összhangban vannak-e [Magyarországgal kapcsolatban 1973-ban megfogalmazott politikánkkal]?

Hajlandó volna-e a magyar kormány ezeket a lépéseket megtenni, amennyiben tudomására hoznánk, hogy a Korona visszaszolgáltatásának ezek a konkrét előfeltételei? Megengedné-e az amerikai belpolitikai helyzet, hogy visszaszolgáltassuk a Koronát, amennyiben a magyar kormány ezeket az előfeltételeket jó szándékúan és teljes mértékben teljesíti?

Mi volna a legjobb amerikai válasz abban az esetben, ha a magyar kormány hivatalosan, írásban kérné a Korona visszaszolgáltatását? Nyugszik-e megfelelően széles alapokon a visszaszolgáltatás kongresszusi elutasítása ahhoz, hogy erre építsük a politikánkat?

Amennyiben egyes magyar vezetőknek igaza van, és az amerikai közvéleményben és törvényhozásban a Korona visszaszolgáltatása elleni egységfront erodálódik, szükséges-e, hogy a kormány a Kongresszus mindkét házának vezetőivel tárgyaljon a kérdésről? Javasoljon-e nyilvános meghallgatást annak tisztázására, hogy a közvélemény valójában hogyan viszonyul a kérdéshez? Ez hogyan befolyásolná céljaink elérését magyar viszonylatban? A kereskedelmi törvény Jackson-Vanik kiegészítésének módosítására tett kísérletünket? Szovjet-unióhoz és más kelet-európai országokhoz fűződő viszonyunkat?

Ha ezek a magyar következtetések helytállóknak bizonyulnak, hogy kíván a kormányzat reagálni egy olyan, komolyabb kongresszusi kezdeményezésre (például a két ház közös határozatára), melyben az elvárt előfeltételek teljesítése nélkül próbálják a Fehér Házat rákényszeríteni a Korona visszaszolgáltatására?

Ha a Koronát a budai várban helyeznénk el, azzal meg tudnánk-e erősíteni a magyarok tömegeinek kulturális identitását? Ha a Mátyás-templomba adnánk vissza a Koronát, az javítaná-e az egyházak helyzetét? A koronázási ékszerek visszaszolgáltatása kellő mértékben erősítené-e a nem kommunista társadalmi csoportok nemzeti identitását, és ezzel aláásná-e a „proletár internacionalizmus”-t?

Milyen előnyei származnának az Egyesült Államoknak abból, ha a jelenlegi politika folytatása mellett döntene? Amennyiben gondos mérlegelést követően Washington ennek a politikának a folytatása (a magyar puhatolózásokra nem válaszolni) mellett dönt, hogyan kíván reagálni egy hivatalos diplomáciai jegyzékre? Moszkva vagy más Kelet-európai országok részéről érkező, nem hivatalos megkeresésekre? Hogyan akarja kezelni az ügyet, ha azt az UNESCO-ban Magyarország heves viták tárgyává teszi?

Amennyiben a bel- és külpolitikai helyzet a jövőben úgy alakul, hogy Szent István Koronájának visszaszolgáltatására sor kerülhet, hogyan akarja az amerikai kormány azt az amerikai érdekek maximális érvényesítése mellett kivitelezni? Adjuk-e vissza csendben, minden ceremónia nélkül, félig-meddig titokban az Egyesült Államokban? Esetleg Budapesten? Vagy csináljuk a dolgot (akár Washingtonban, akár Budapesten) pompával és nagy ünnepséggel, hogy a magyarok

szíve gyorsabban verjen, és hogy hangsúlyozzuk a kétoldalú kapcsolatok normalizálásának eredményeit? Amennyiben a nyilvános ünnepséget választjuk, ki legyen rész abban amerikai részről: a nagykövet, a Smithsonian Intézet⁵⁴ igazgatója, a külügyminiszter, az alelnök? Mi előnyünk (vagy hátrányunk) származik abból, ha erre egy magas rangú magyar meghívott washingtoni látogatása során, vagy egy magas rangú amerikai politikus budapesti látogatása során kerülne sor?

IV. Konkrét lépéseket kérünk

Kérjük, hogy a külügy vizsgálja felül politikáját Szent István Koronájának megtartása vagy visszaszolgáltatása ügyében, vegye számba a lehetséges opciókat és alternatívákat és határozza meg a követendő politikát a lehetséges forgatókönyveknek megfelelően. A nagykövetség ehhez természetesen minden lehetséges segítséget megad.

McAuliffe

National Archives and Records Administration: Access to Archival Databases: Central Foreign Policy Files, created, 7/1/1973–12/31/1976, Department of State, Record Group 59: Electronic Telegrams, 1/1/1975–12/31/1975. Elektronikusan elérhető az alábbi címen: <http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=167075&dt=2476&dl=1345>

Belső levelezés a Szent Korona ügyében, 1976. december 7–11. között

4. Elnöki tanácsadók belső levelezése a Szent Korona ügyében 1976. december 7–11.

4/a: McFarlane Clifthez intézett levele⁵⁵

Fehér Ház, Washington, 1976. december 7.

Denis Clift számára

Ismét terítéken Szent István Koronája!

A jó kereskedelmi miniszter, európai keresztes hadjáratát követő riportja alkalmából arra próbálta rábeszélni az Elnököt, hogy egyfajta *noblesse oblige* gesztusként adja vissza Szent István Koronáját a magyar népnek, mielőtt elhagyja hivatalát. Az Elnök csak a vállát vonogatta, és azt mondta, hogy megfontolja.

Ezt követően arra kérte Brentet, hogy írjon számára feljegyzést „erről a Korona-dologról”.

Volna szíves, nemes uram, kötelezettségének eleget tenni?

Ezer köszönettel:

Bud

⁵⁴ 1846-ban a szövetségi kormány által alapított intézet, amely oktatási és kutatási feladatokat lát el, valamint múzeumok sorát működteti, elsősorban a fővárosban.

⁵⁵ A. Denis Clift volt a kelet-európai ügyekért felelős tanácsadó a Nemzetbiztonsági Tanácsban. Elliott Richardson először Nixon egészségügyi, oktatási és jóléti, később védelmi minisztere, majd igazságügy-minisztere volt. Watergate miatt utóbbi posztjáról lemondott, majd 1976–77-ben szolgált kereskedelmi miniszterként.

4/b: Gates „eyes only” feljegyzése McFarlane számára⁵⁶

Nemzetbiztonsági Tanács, 1976. december 8.
 Memorandum Bud McFarlane számára
 Bud:

Mellékelve a kért tájékoztató feljegyzés Brenttől az Elnök számára Szent István Koronájáról. Két további megjegyzés:

Szigorúan csak tájékoztató feljegyzés. Mivel a Korona visszaszolgáltatásával szemben az ellenállás 99%-ban belpolitikai indíttatású, véleményem szerint Brentnek csak ismertetnie kellene a tényeket és mostani politikánkat, ahogyan azt kérték tőle.

Noha a feljegyzés rámutat a Korona visszaszolgáltatásának belpolitikai elutasíttatására, a Tábarnok szóban felhívhatná az Elnök figyelmét arra, hogy ha mégis hajlana Richardson ötletének támogatására, előbb tárgyalja meg a dolgot saját politikai tanácsadóival.

Köztünk szólva, Richardson javaslata olyan „éjféli” vagy január 19-ei döntés, amely mindenképpen rossz fényt vetne az Elnökre hosszabb távon is. Ha Brent véleményét kéri, szerintem mondja azt, hogy hagyjuk békén az alvó oroszánt. Lépjen a következő elnök bele a gulyásba.

Bob G.

4/c: Brent Scowcroft tájékoztató feljegyzése Gerald Ford elnök számára a Szent Koronával kapcsolatos amerikai politikáról

Fehér Ház, Washington
 Tájékoztató, 1976. december 11.
 Memorandum az Elnök számára
 Küldi: *Brent Scowcroft*
 Tárgy: Amerikai–magyar kapcsolatok: Szent István Koronája

Szent István Koronájának és a többi magyar koronázási ékszernek amerikai kézben tartása visszatérő eleme az amerikai–magyar kapcsolatoknak harminc éve, a kommunista magyar kormány létrejötte óta. A magyar kormány ismételtén kérte a koronázási ékszerek visszaszolgáltatását. Legutóbb tavaly májusban személyesen Öntől is ezt kérte Szekér Gyula miniszterelnök-helyettes.

A jelenleg amerikai kézben lévő magyar királyi jelvényeket (Korona, jogar és országalma) a pápai állam adta Árpád Istvánnak i.sz. 1000-ban, s ezt követően koronázták meg őt I. István néven, első magyar királyként. I. István királyt (szentté avatva 1083-ban) azóta is a legnagyobb magyar királyként tartják számon. [Szent István] Koronáját a magyar nemzeti függetlenség és szabadság szimbólumának, birtoklását a politikai legitimitáció szimbólumának tekintették közel ezer éven át.

⁵⁶ Gatest és McFarlanet a tanulmányban már bemutattuk. „Brent” és „a Tábarnok” egyaránt Scowcroftra vonatkozik, aki a légierő nyugalmazott altábornagya volt.

A második világháború vége felé, a szovjet megszállás idején, a magyar koronaórség adta át a koronázási ékszereket az amerikai hadseregnek megőrzés céljából, mert attól tartottak, hogy azok a kommunisták kezébe kerülnének. Ezeket a koronaékszereket jelen pillanatban az Egyesült Államokban őrzik.

A háború után létrejött kommunista kormány megalakulása óta egymásnak ellentmondó érvek hangzottak el az egyébként a magyar nemzet tulajdonát képező Korona és koronázási ékszerek visszaszolgáltatásával kapcsolatban. A magyar kormány arra hivatkozva kéri a koronázási ékszerek visszaadását, hogy azok a magyar kulturális örökség részét képezik. A kommunista kormányzat azonban azért is kéri kiszolgáltatásukat, mert birtoklásuktól legitimitációt remél, és mert — számos emigráns véleménye szerint — hazatérésük a kommunista rendszerrel szembeni ellenállás végét jelenthetné, s elfojtaná a nem kommunista restauráció reményét. Radikálisabb emigránsok szerint könnyen előfordulhat az is, hogy, a fenti megfontolások alapján, a mostani kormányzat a koronaékszerek megsemmisítése mellett dönt, s teszi ezt arra hivatkozva, hogy azok a halott múltat szimbolizálják.

Az Egyesült Államokban a koronaékszerek visszaszolgáltatásával szembeni ellenállás góca az amerikai-magyar közösség, mely nagy erőket mozgatva harcolt és harcol ma is azért, hogy az ékszerek addig maradjanak az Egyesült Államokban, „amíg Magyarországon ismét alkotmányos kormány nem jön létre a magyar emberek szabad akaratából”. Az egyes amerikai-magyar szervezetek az idei választás során — ahogyan korábban is — rendkívül aktívan lobbiztak azért, hogy garanciát kapjanak arra nézve, hogy a koronázási ékszereket nem adjuk ki Magyarországnak.

A magyar kormánnyal folytatott tárgyalások során az amerikai kormány soha nem kapcsolta össze a koronaékszerek visszaszolgáltatását Budapest számára semmilyen más, konkrét, kétoldalú kérdéssel. Arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy a Korona és a koronázási ékszerek kiadására csak akkor kerülhet sor, ha Magyarországgal való kapcsolataink természetében és alakulásában jelentős javulás áll be. Ezt a politikát a külügyminisztérium is megerősítette a tavalyi év során, amikor a Kongresszusban határozatot hoztak a kiadatás ellen. Akkor a külügy világosan leszögezte, hogy nem állt be a koronázási ékszerek visszaszolgáltatásának megfontolását esetleg indokló „jelentős javulás” kétoldalú kapcsolatainkban. Jelenleg ez a hivatalos amerikai álláspont.

Gerald R. Ford Presidential Library National Security Adviser: NSC Europe, Canada, and Oceanic Affairs Staff: Files 1974–1977: 11. doboz. dosszié: Hungary 1976 (3) WH]

Jimmy Carter elnök utasítása a Szent Korona ügyének lezárásáról
Fehér Ház, Washington, 1977. szeptember 13.

Elnöki utasítás/NSC-21

Kapja:

Az alelnök
A külügyminiszter
A védelmi miniszter

Kapja még:

A pénzügyminiszter
 Az Egyesült Államok ENSZ-nagykövete
 A Költségvetési és Igazgatási Hivatal igazgatója
 A Gazdasági Tanácsadók Tanácsának elnöke
 A Leszerelési és Fegyverzetkorlátozási Ügynökség igazgatója
 A Vezérkari Főnökök Egyesített Tanácsának elnöke
 A CIA igazgatója

Tárgy: Kelet-európai politika

Az elnök utasítása szerint a Kelet-Európával kapcsolatos politikánk célja az, hogy a térség kormányaival együttműködve elősegítsük azok nemzetközi függetlenségének növelését és belpolitikai liberalizálódását. Ezért az Egyesült Államok egyértelműen azokat a kelet-európai államokat fogja előnyben részesíteni, melyek vagy belpolitikai téren liberalizáltabbak, vagy külpolitikailag függetlenebbek.

Jugoszlávia kivételével a régió legfontosabb országai tekintetében ez a politika a következőket jelenti:

Lengyelország és Románia továbbra is kiemelt figyelmet kap hivatalos látogatások, gazdasági kérdések és csereprogramok terén. Meg kell vizsgálnunk annak lehetőségét, hogy a lengyel adósság kérdését enyhítsük, ha a probléma továbbra is fennáll.

Magyarországgal a viszonyt óvatosan javítani fogjuk, hogy megmutassuk, hogy státusa Romániáéhoz és Lengyelországéhoz hasonló. Az Egyesült Államok jelezni fogja, hogy hajlandó Szent István Koronáját visszaszolgáltatni, ha magyar részről megfelelő biztosítékot adnak arra nézve, hogy az állandó jelleggel ki lesz állítva. A Korona visszaszolgáltatását követően az Egyesült Államok kereskedelmi tárgyalásokat kezd Magyarországgal, melynek része lesz a Jackson-Vanik kiegészítés felfüggesztése, ha magyar részről a Jackson-Vanik kiegészítésben foglaltaknak megfelelő garanciákat adnak.

A Bulgáriával, Csehszlovákiával és az NDK-val fennálló viszonyunkban addig nem várható érdemi fejlődés, amíg azok a fenti két kérdésben jelentős előrelépést nem mutatnak. A három állam közül egyik felé sem teszünk konkrét lépéseket, és még csak nem is utalunk arra, hogy az MFN-ről tárgyalnánk velük. ...⁵⁷

Ennek a politikának az a célja, hogy stabilitást és haladást teremtsen, és hogy fokozza a térség biztonságát, hosszabb távon megteremtve Európa két fele között a megbékélés lehetőségét.

Jimmy Carter

Jimmy Carter Presidential Library, Atlanta, GA: Vertical File: Presidential Directive/NSC-21: Policy toward Eastern Europe. 1977. szeptember 13. Elektronikusan elérhető az alábbi címen: <http://www.fas.org/irp/offdocs/pdl>. Részben közölte: Glant: Szent Korona. 76.

⁵⁷ Az itt szereplő, a magyar olvasó számára érdektelen, további csehszlovák, keletnémet és bolgár vonatkozású információkat kihagytam

THE FORD ADMINISTRATION AND ST. STEPHEN'S CROWN, 1974–1977

by *Glant Tibor*
(Abstract)

This essay, based on Hungarian and American archival materials and oral histories, reviews the last phase of the American adventure of Hungary's Holy Crown before its return by the Carter administration on January 6, 1978. Nixon (and his administration) brought about a paradigm shift in East-West relations by embracing and championing détente, but Watergate terminated his tenure. His successor, Gerald R. Ford, kept most of Nixon's foreign policy decision makers and continued his policies. In US-Hungarian relations one notable change took place: the replacement of outgoing Ambassador Richard F. Pedersen with a diplomatic heavyweight in the person of former Brussels NATO Mission DCM Eugene V. McAuliffe. In a September 1975 cable, the new ambassador summed up the situation and asked for instructions to either move forward with the return or tell Budapest why no return was possible. This initiative was killed off by Ford's advisors who refused to move on in any direction after the signing of the Claims Settlement with Hungary in 1973. Although Kissinger clearly toyed with the idea of returning the Crown in 1970–71, Hungarian-American protests made it quite clear to the White House that by such a move there was more to be lost than gained. Earlier histories of US-Hungarian relations (Borhi and Glant) have suggested that the return was in the making before the Ford-Carter switch in January 1977, but evidence from the Ford White House Central Files clearly proves that the decision was left for the incoming democratic administration. As Robert Gates put in one of the many key documents reprinted with the article here, the White House should "[l]et the next President face up to the goulash hitting the fan."